

Inkluzív nevelés

Ajánlások vak és aliglátó gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez

Szociális, életviteli és környezeti kompetenciák

Szerkesztette
Somorjai Ágnes

SULI NOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Magyarország célba ér

suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Budapest, 2006

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi programjának „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése) keretében.

Szakmai vezető
KAPCSÁNÉ NÉMETI JÚLIA

Projektvezető
LOCSMÁNDI ALAJOS

Témavezető
DR. PAPP GABRIELLA

Lektorálta
DÉRCZINÉ SOMOGYI VERONIKA
SZABÓ ÁKOSNÉ DR.

Azonosító: 6/211/B/4/szoc/11

© Somorjai Ágnes szerkesztő, 2006

© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Borítóterv: Dió Stúdió

Borítófotó: Pintér Márta

A fotók a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szakmai igazgató: Pála Károly

Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél

Felelős kiadó: a sulinova Kht. ügyvezető igazgatója

1134 Budapest, Váci út 37.

Telefon: (06-1) 886-3900

Fax: (06-1) 886-3910

E-mail: sulinova@sulinova.hu

Internet: www.sulinova.hu

Tartalom

Előszó	5
1. Kik a látássérültek?	7
2. A vakság legfontosabb jellemzőinek bemutatása, korlátok és sajátosságok	7
2.1 A világ megismerése	8
2.2 Az önmegismerés	8
2.3 Elfogadás, önértékelés	9
2.4 Milyenek tehát a vak gyerekek?	10
3. A súlyos fokban látássérültek integrációja	11
3.1 Az integráció sikerességét előrejelző tényezők	12
3.2 Mit tehet a befogadó iskola a sikeres integrációért?	12
3.3 Kapcsolattartás a családokkal és a befogadó intézményekkel	12
4. Speciális pedagógiai alapelvek	13
4.1 A nevelő-oktató munka céljai	14
4.2 A nevelő-oktató munka feladatai	14
5. Képességfejlesztés	15
5.1 A személyiségfejlesztéssel kapcsolatos feladatok	15
5.2 A közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatok	16
6. Témakörök	17
7. Tanulásszervezési formák	23
8. A tanulási folyamat keretében alkalmazott módszerek	24
8.1 A tanítási-tanulási folyamat során az ismeretek átadása, elsajátítása terén alkalmazott módszerek látássérültek esetében	25
8.2 A személyiségfejlesztésbe bevont nevelési módszerek	26
9. A befogadó pedagógustól és a tanulócsoport nem sérült tagjaitól elvárt magatartásformák	26
10. Eszközök	27
10.1 Képernyőolvasó-programok a számítógépek használatához	28
10.2 Speciális „vakos” eszközök (a Módszertani Intézménytől jelenleg kölcsönözhetőek)	28
10.3 Egyéb eszközök	28
11. Értékelés	29
11.1 Az iskolai mérés, értékelés sajátosságai	29
11.2 Értékelés, minősítés felmentés, mentesítés esetén	30
11.3 Típusértékelés	30
11.4 Az egyéniesített megsegítés tanulásszervezési következményei	32
11.5 Ajánlás súlyos fokban látássérült (aliglátó, vak) diákok érettségi vizsgájának lebonyolításához	33
12. Felhasznált irodalom	34

Előszó

Lehetséges, hogy Ön most éppen egy igen súlyos pedagógiai döntés előtt áll.

Vállalja-e tanítványai között egy súlyosan látássérült gyermek, fiatal oktatását? Talán nincs is választása, mert a feladatot Önre bízták, esetleg előzetes megkérdezése nélkül. Most nyilván tele van bizonytalansággal, aggodalommal, vajon képes lesz-e megfelelni ennek az igazán nehéz feladatnak. Látássérültek oktatásáról bizonyára nem tanítottak semmit a főiskolán vagy egyetemen. Átlagos, úgynevezett „normális gyerekek” tanítására képezték. A „másfajta” gyermekekről csak keveset hallhatott, és ez nem az Ön hibája. Átlagos tanulók persze a valóságban nincsenek is.

Bizonyos értelemben mindannyian sajátos nevelési igényűek, csak erről nem veszünk tudomást. Különbözőképpen tehetségesek, együttműködők vagy beilleszkedési zavarral küzdők, szorongók vagy nyíltak. Vajon a napi oktatási rutinon túl tudunk-e vagy megtanultunk-e figyelni a különbözőségeire? Birtokunkban lévő oktatási technikáink, nevelési eszközeink alkalmazkodnak-e a gyermekek egyéni igényeihez? A pedagógus lehetséges válaszai erre éppoly eltérőek, mint mi mindannyian: empatikusak vagy közömbösek, kreatívak vagy rigidek.

A másság problémája most azonban a szokottnál is súlyosabb. A vakság vagy aliglátás alapvetően megváltoztatja egy gyermek egész személyiségfejlődését. A külvilágról alkotott benyomásokat, a megszerzhető információkat, a fogalmak belső tartalmát, a helyváltoztatás, az önállóság szabadságfokát. Sok mindent tudatosan kell megtanítani számukra, amit a többi gyermek spontán sajátít el környezete utánzása révén. Néha a legegyszerűbb mindennapi tevékenységek is szinte megoldhatatlannak bizonyulnak a látás folyamatos ellenőrzése nélkül. Önállóan tisztálkodni, kulturáltan étkezni vagy megtalálni a saját padot az osztály állandóan változó tárgyi környezetében. Nehézséget okozhat eljutni a tornaterembe vagy a szünet zajában megtalálni egy konkrét személyt. Ezek mind felvetik a kérdést: vajon lehetséges-e egyáltalán együtt nevelni, fejleszteni többségi iskolában látó és vak gyermekeket? Van-e ennek ma Magyarországon reális esélye, főként jó-e ez valakinek?

Az integráció kontra szegregáció vitája a pedagógusok minden rétegét megérinti. Megosztja a tanítókat, tanárokat éppúgy, mint a gyógypedagógusokat. Mi úgy gondoljuk, erre a kérdésre egy jó válasz létezik: szegregáció és integráció. A sérült gyerekek és fiatalok sajátos nevelési igényeit csak ez a két oktatási forma együtt tudja jól szolgálni.

A gyermekek, a család, a helyi pedagógiai feltételek együttes értékelése adhat alapot a jó döntéshez, az esetleges változtatáshoz.

Ma Magyarországon a súlyosan látássérült általános iskolások 2/3-a speciális intézményekben tanul. 1/3-uk országszerte látókkal együtt nevelkedik, természetesen változó sikerrel. A gimnazisták mindegyike hagyományosan többségi iskolákban tanul. Az integrált oktatást a Vakok Iskolájának Módszertani Intézménye (1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 39.) segíti országosan. A pedagógiai szakszolgálat utazótanárai személyes segítséget nyújtanak, speciális tankönyveket, taneszközöket juttatnak el a befogadó iskolákba. Továbbképzésekkel, módszertani kiadványokkal támogatják a többségi pedagógusok munkáját. (Vak gyermek az óvodában, Vak gyermek az iskolában)

A programokhoz kapcsolódó ajánlások jelentős segítséget nyújthatnak, ha Ön matematikát, idegen nyelvet, környezetismeretet vagy éppen magyart tanít. De segítséget jelenthet minden többségi pedagógusnak, aki többet szeretne tudni a látássérülés fogalmáról, a vak gyermekek pszichológiai jellemzőiről, képességeiről, tanulásszervezési kérdésekről. Számptalan speciális ismerettel bővítheti tudását, aki a látássérült gyermekek szociálisképesség-fejlesztése, énefejlődési és beilleszkedési problémái iránt érdeklődik. Bepillantást nyerhet a tájékozódástanítás, látásnevelés sajátos témaköreibe.

Dércziné Somogyi Veronika

1. Kik a látássérültek?

A gyógypedagógiában a látássérülés meghatározása a látásmaradvány szemészeti adatai alapján történik, amelybe beépülnek a gyógypedagógia sajátos szempontjai is, így egyszerre szemészeti és gyógypedagógiai megközelítésű. A látássérülés fokát a látásélesség (visus) fejezi ki, amelyet viszony számmal jelölünk. Ennek megfelelően látássérültnek tartjuk azokat, akiknek látásélessége két szemén együtt korrigáltan (szemüveggel vagy bármilyen látásjavító eszközzel) a teljes látáshoz (1,0) viszonyítottan 0–0,33 közötti. Ezen belül megkülönböztetünk vaksgot, aliglátást és gyengénlátást.

Súlyos fokban látássérültek azok, akik az írás-olvasás látó elsajátítására, huzamosabb ideig tartó gyakorlására megfelelő segédeszköz alkalmazásával sem képesek:

- Vakok (fényt nem érzékelnek, nincs látásteljesítmény)
- Az aliglátók (látásteljesítményük 1 és 9% közötti) csoportjai
  - Fényérzékenyek: Nincs mérhető vízus vagyis látásélesség, ám a tájékozódásban, közlekedésben fel tudják használni látásukat.
  - Nagytárgylátók: Látásteljesítményük 4% alatti, különleges optikai segédeszközökkel képesek a síkírás olvasására, de többségük általában a pontírást, -olvasást sajátítja el. Látásukat a mindennapi életben jól felhasználhatják.
  - Ujjolvasók: Látásteljesítményük 1–4% közötti, ami elegendő a síkírás optikai és/vagy elektronikus eszközökkel történő olvasásához, de az oktatásban más érzékszerveikre is kell támaszkodni.
  - Azok, akiknek szemüveggel korrigált látásélessége a jobban látó szemén több 1%-nál, de látóterük mindkét oldalon körkörösén 20 foknál szűkebb, szembetegségük súlyos fokú.
- Gyengénlátók azok, akiknek vízusa 0,1–0,3; a látás marad a vezető érzékelési csatorna, oktatásukban a látás maximális kihasználására kell törekedni.

A vakok a tapintó-halló életmódot tanulják, míg a gyengénlátók a látó-halló életmódot. Az aliglátás esetében mindig alapos vizsgálatnak kell megelőznie annak eldöntését, hogy a fejlesztés a vakok vagy a gyengénlátók között történjen-e. Szükséges annak megállapítása, hogy a látásmaradvány elégséges-e a vizuális ismeretszerzéshez. Amennyiben igen, akkor a gyermek a gyengénlátók között oktatható. Az ilyen aliglátókat alacsony vízusú gyengénlátóknak is nevezzük.

2. A vakság legfontosabb jellemzőinek bemutatása, korlátok és sajátosságok

Megszoktuk, és természetesnek tartjuk, hogy ha valahonnan elveszünk valamit, ott annyival kevesebb van. Olyan nyilvánvaló törvény ez a természetben, hogy többnyire fenntartás nélkül alkalmazzuk minden területen, a lelki jelenségek világában is. A látás hiánya is: hiány. A vak ember számára tehát hiányzik mindaz, ami a látás útján ismerhető meg. Ismereteink 70%-át látás útján szerezzük. Ebből az következne, hogy a vakok számára 70%-kal „kisebb” a megismerhető világ.

De talán kevesen gondolkodnak ennyire mechanikusan. Sokan felismerik a kompenzáció (a kiegészítés) szerepét. Ami az elvesztett látást illeti, kézenfekvőnek látszik, hogy a tapintás sok mindent pótol, ha nem is tökéletesen. A tárgyak formáját és nagyságát tapintás segítségével is fel lehet és meg lehet ismerni. A szemmel belátható és megbecsülhető távolságot – bár nagyobb fáradtsággal – ki lehet lépni. A bőrben található nyomásérzékelő sejtecskék biztosítják a szűkebb értelemben vett tapintási élményt. Az izmokban elhelyezkedő érzékelő készülékek segítségével szerzünk tudomást saját

mozgásainkról. Ezt szokták kinesztetikus érzékelésnek nevezni. A tapintás (vagy taktilis érzékelés) és a kinezteízis (vagy motoros érzékelés) tárgyak kézbevételekor, tapogatásakor nem külön-külön nyújtanak információt, hanem sajátos egészszé, egyszéges rendszerré ötvözödve: amikor például keressük a zsebünkben a kulcsot, vagy áramszünetkor gyertya és gyufa után kutatunk. Ezt az egyszégesé vált rendszert nevezzük taktilomotorikus vagy – manapság már ez a gyakoribb szakkifejezés – haptikus érzékelésnek.

Az elvesztett látás másik fontos helyettesítője a hallás. Irányokról, termék nagyszágáról és teltségéről, de néha még távolságokról is tájékoztatást kaphatunk ezen az úton.

A közvélemény azt tartja, hogy a vakoknak finomabb a tapintása és élesebb a hallása, mint a látóknak.

A vak ember számára egyértelmű, hogy a megérintett tárgyak hangot adnak. Másként szól a gyufásdoboz, a papírlap, a nehéz könyv, a kiskanál, a hamutartó, és mindegyiknek sajátos, csak rá jellemző hangja van. Hasonlóképpen sok értékes információt nyújt a tárgyak súlya, stabilitása, felületük tulajdonságai, az érintő kéz nyomására adott ellenhatásuk (keménységük, puhaságuk, rugalmasságuk). A vaksággal tehát egyáltalán nem az történt, hogy a megismerhető világ „kisebb” lett (mondjuk 70%-kal), hanem csak más jelek adnak hírt róla. Ugyanazt a világot vakon másként kell megélni, de meg lehet élni.

2.1 A világ megismerése

Az emberi pszichikum eléggé rugalmas ahhoz, hogy a látás hiányához alkalmazkodjék, hogy a külvilág iránti túlnyomóan látási beállítódásból haptikus és auditív beállítódásra térjen át. Ezzel biztosítja, hogy a látás hiánya ne okozzon pszichés hiányt, „üres mezőt”, pszichológiai értelemben vett „vákuumot” vagy újabb, divatos szakkifejezéssel élve: „szenzoros deprivációt” (érzéketi ingerektől való megfosztottságot). Ha egy vak embernél mégis alapvető ismeret- és tapasztalathiánnyal vagy a depriváció jeleivel, tüneteivel találkozunk, akkor ennek okát nem a vakság közvetlen hatásában kell keresnünk. Legtöbbször a családi környezetnek a vak kisgyermek iránti beállítódásából fakad, mert a szülők túlságosan védik, féltik, és emiatt szabad mozgásában is korlátozzák, mindenben kiszolgálják a gyermeket.

A vakság következtében tehát a lelki élet bizonyos területein hiány keletkezik: kevesebb szenzoros tapasztalatra tehet szert így az ember. A látás hiányát azonban az épen maradt érzéketési módok kompenzálhatják. Ez egyes területeken még többletteljesítményhez is vezethet (emlékezet, hallási figyelem). De fontosabbnak látszik a keletkező hiánynál és többletnél az érzéketelhető benyomások átszerveződése, ami szerkezeteti változásokhoz vezethet a térézetéketés, a formaézetléés és a fogalmak belső struktúrája terén is.

2.2 Az önmegetiserés

A látó gyermeknek a tárgyak már messziről felkeltik érdeketlődését. Arra kap ösztönzést, hogy felkeresse, kutassa, aktívan birtokba vegye és manipulálja a tárgyakat. A vak gyermek azonban kénytelen azzal a környezettel beérni, amit odavisznek neki. Az ő közvetlen élménye annak a megetfigyelése, hogy hogyan hat ő maga a tárgyra. Lényegesen kevesebb „visszajelzést” kap közvetlen ézetéketési úton saját aktivitásáról. Emiatt a környezet kevésbé válik vonzóvá, hívetogatóvá számára, s a gyermek begyakorolja a passzivitást mint viselkedési alapsémát. A szociális interakció lehetőségei is korlátozottabbak számára. Ez egyébként később is, egész életében problémát jelenthet. Végeteredményben tehát a környezet ézetéketelésének korlátozottsága miatt saját magát sem fedezi fel eléggé, mert nem látja aktivitásának hatását környezetén.

Önmagunk megismeréséhez a figyelemnek nem önmagunkra, hanem környezetünkre kell irányulnia, mert ott látjuk meg saját személyünk hatását, visszaverődését, „tükrét”. A környezetét kevésbé kutató, fokozottabban önmagára figyelő vak gyermek nem fokozottabb önismeretre tesz szert ezáltal, hanem csak egyre magába zárkózottabbá válik.

A kelleténél nagyobb mértékű introvertáltság (befelé fordulás), amely az egész lelki fejlődésre kihatással lehet, könnyen a felnőtt vak ember személyiségjegyévé is válhat. Ez megnehezíti számára a kapcsolatfelvételt másokkal, a feloldódást mások társaságában, a másik ember indítékainak, gondolkodásának, érzelmi állapotának átélését és megértését (az empátiát).

A társas kapcsolatok nehézségeihez hozzájárul még az is, hogy a vak gyermek – minthogy környezete tagjain nem láthatja – nem tanulja meg az arcjáték és a gesztusok fontos, közlést kifejező jeleit. Természetesen másoknak e metakommunikatív jelzéseit sem érzékeli. De ennél talán még nagyobb akadály a kapcsolatfelvételnek és az interakció kialakulásának az, hogy ő maga sem képes ezen az úton érzelmeket, indulatokat, szándékokat stb. közölni. A látó gyermek hamar, észrevétlenül és spon-tán tanulja meg mindezt. A vak azonban nem tanul meg merészen vagy félszegen mosolyogni, biztató tekintetet küldeni, lesújtó pillantást lövellni, homlokot ráncolni, hamiskásan hunyorítani sem.

Metakommunikatív elemei magának a hallható beszédnek is vannak (hangsúly, dallam stb.), nem is szólva az ölelés, a kézszorítás, a simogatás érzelmeket közlő szerepéről, ami mind helyettesítheti a vizuális metakommunikációt.

Mindezek a „pótló”, kiegyenlítő akciók: lehetőségek. Bár az ember természeténél fogva aktív lény, aki nemcsak válaszol a külső hatásokra, hanem a „néma” környezetet is faggatja, megpróbálja szólásra bírni, s ha nincs jelen az inger, felkeresi azt – ebben az esetben fel kell ébreszteni aktivitását.

A vak gyermek közvetlen, haptikusan is érzékelhető környezete „üresnek” tűnik, de rá kell ébreszteni a gyermeket, hogy nem az. Ha „megszólal” a kéznyújtásnyira levő tárgy, s a gyermek sikertapasztalatokat szerezhet, hogy elérheti, akkor kutatni fogja környezetét, így ő is megismerheti saját hatásait: a tárgyak megmozdulnak érintésétől, megszerezheti és elveszítheti őket, hangokat csalhat ki belőlük, engednek a szorításának vagy ellenállnak stb.

Ugyanígy rá kell ébreszteni a vak gyermeket a személyközi kapcsolatok és kölcsönhatások lehetőségeire is. Ha a gyermek ráébred, hogy a környezet válaszol az ő megnyilvánulásaira, figyelni fog e válaszokra, s fokozatosan megtanulja értelmezni őket. Az ő jelzései azonban változatlanul szűk skálájúaknak, „színteleneknek” tűnnek a látók számára, mert a látható (arcjátékban és gesztusokban megnyilvánuló) metakommunikáció megtanulására – legalábbis a „gördülékenység” és „természetesség” szintjén, ahol nem hat mesterkéltnek – a látás hiánya miatt nincs lehetősége. Ezért a látók sokszor érzelemszegényeknek vagy érzelmi életükben kiegyensúlyozottabbaknak gondolják a vakokat, holott erről szó sincs, csupán az érzelmek látható kifejezésének eszköztárában szegényebbek.

A vakokkal foglalkozóknak és maguknak a vakoknak, akik önmagukat is nevelik és alakítják, fokozottabban küzdeniük kell az elszigetelődés, a túlzott introverzió, az énközpontúság ellen, és törekedniük kell a mások iránti nyitottságra, érdeklődésre, sőt empátiára.

2.3 Elfogadás, önértékelés

Az egyetlen helyes – a vak gyermek lelki fejlődése szempontjából kedvező – érzelmi állásfoglalás: elfogadni a gyermeket olyannak, amilyen.

Azt kell felismerni, hogy az emberi lelki fejlődés e súlyos hátrány ellenére is megindulhat, az egyénben rejlő lehetőségek kibontakozhatnak – a környezet segítségével, ami ebben az esetben a vak gyermek teljes elfogadásában és fejlődési lehetőségei iránti bizalomban áll. A derűs légkörű, a gyermek iránti bizalommal és reménnyel telt környezet felébreszti a gyermek ambícióit, aktivitásra, fejlődésre serkenti.

A vak gyermek személyiségfejlődése szempontjából végig nagyon fontos, hogyan viszonyulnak hozzá. Nagyrészt a környezet felelős azért, hogy kialakul-e benne az önbizalom, az aktivitás és az élet-szeretet.

A serdülőkorban megrendül a gyermeknek a felnőttek ítéletébe vetett hite. Igyekszik felfedezni magában a képességeket, de ellenszenvvel fogadja, ha környezete – például a szülei – teszik ugyan- ezt vele, megkísérelve fejlesztését, érdeklődésének terelését valamilyen irányba, mert ezt függetlenség- megcsorbításának, önállósodása visszaszorításának érzi. A felfedezett és vélt képességek próbája azonban változatlanul a másik ember, nem önmaga. Nagyon is érzékeny arra, hogy a többiek hogyan reagálnak teljesítményeire, viselkedésére, egyáltalában őrá, azaz valójában még éberebben figyel a szociális tükörrre, mint eddig. E kettősség miatt önmaga értékelése sokszor nagyon hullámzik, ami lelkileg megviseli.

A „Ki vagyok én?” kérdés serdülőkori felvetése a vakoknál különösen konfliktusoktól terhes. Korábban még, ha a felnőttek elhallgatták, vagy legalább nem hangsúlyozták, nem kellett észrevennie másságát vagy hátrányait. Most – az önmegismerés belső kényszere alatt – nincs erre lehetőség. De elmarasztaló tényeket nehéz elfogadni, ezért működésbe lépnek a személyiség feszültségelhárító me- chanizmusai: a hátrányos helyzet eltagadása (főleg önmaga előtt), állapota megváltozásának irreális reménye (sikeres operáció, szemátültetés, új találmányok), mások (szülei, orvosok) hibáztatása vak- ságáért, még rosszabb esetben az agresszív tendenciák, ellenséges érzület kiterjesztése mindenkire, aki lát.

De vajon valóban arra van-e szüksége a vak embernek, hogy helyzete nehéz voltát ne ismerje fel, hogy képességeinek és lehetőségeinek korlátairól ne tudjon? A lelki egyensúly eléréséhez – mint sok- szor a testi egészséghez is – nem kábulatra és csillapítószerre van szükség, hanem fájdalmas műtetre. Ez a „fájdalmas műtét” ebben az esetben a vakság összes hátrányának és terhének felismerése és elfo- gadása. Lehetőségeit a vakság tényét is beszámítva kell mérlegelnie, és a teljesebb, a valódi örömet tartalmazó életért önmagát vaknak elfogadva kell megküzdenie.

Vaknak lenni is hasonlóképpen mezsgyehelyzet, mint serdülőnek lenni. A vak ember egyszerre tagja a sorstársak közösségének és a többségében látókból álló társadalomnak. A látók közössége for- málja ízlését, szabja meg viselkedési normáit, tetteinek motívumait. Ez a belső magatartás csak akkor problematikus (valódi lelki egyensúlyt nem biztosító), ha a fentebb leírt, a hátrányokkal nem számoló, hamis énképpel párosul. Az ilyen ember mindig „bizonyítani” akar, tulajdonképpen önmagát akarja meggyőzni arról, hogy ő minden területen teljes értékű. Ha viszont a látóktól elkülönült sorstársak közösségét választja referenciacsoportnak, fennáll az a veszély, hogy a vak ember – hasonló belső irányulású társaival együtt – az ép látásúaktól elszigetelődik. Jellemző e belső magatartásra a kezde- ményezésről való lemondás, a visszahúzódás, ami sajátos ízléssel, gondolkodásmóddal, ítéletekkel, sokszor a látókkal szembeni ellenséges érzülettel is párosul.

2.4 Milyenek tehát a vak gyerekek?

Erre nincs jó válasz. A látássérült emberek épp annyira különböznek egymástól, mint mi mind- nyájan, velünk született tulajdonságainktól, adottságainktól, neveltetésünktől, személyes sorsunktól függően. A vizualitás korlátozottsága vagy hiánya sok tekintetben megváltoztatja a személyiség egész alakulását. Mások az egyén belső feltételei a környező világból szerezhető információk és azok feldol- gozása tekintetében. Mások a fizikai és a szociális térben való mozgás, alkalmazkodás, a személyiség kibontakoztatásának lehetőségei.

A súlyosan látássérült gyerekek nagymértékben különböznek vizuális képességeikben. A legkisebb maradéklátás is alapvető hatással lehet az érzékelés, a fogalomalkotás egész szerkezetére. Óriási jelen- tőségű a testkép, a testtartás, a mozgás, a téri tájékozódás fejlődésében. A legkisebb jól használt látás is sokat segíthet az önállóság, a szociális érettség alakulásában.

A vizualitás teljes hiányával született (illetve a korai életkorban megvakult) kisgyermek egész személyiségfejlődését meghatározza ez a tény. Egy tárgy, egy élőlény tapintásos megismerése, a részletek megszerzése és egységes érzéletekké formálása nagyfokú fizikai, szellemi aktivitást, tudatosságot igényel. Igen csekély a spontaneitás jelentősége az információszerzés folyamatában.

A kialakult fogalmak központjában – a látóktól eltérően – az akusztikus, íz-, szag-, bőr- és izomérzékek állnak. Részben a fenti tényezők következtében a vak emberek figyelme, emlékezete gyakran lényegesen nagyobb kapacitású, mint egy átlagos látó emberé.

A látás hiánya jelentősen befolyásolhatja a kisgyermek egész mozgásfejlődését, tájékozódását saját testén, kis és nagy térben egyaránt. Az ebben való elmaradást, bizonytalanságot, koordinálatlanságot, diszharmóniát, önállótlanyságot azonban nem magyarázza a vakság önmagában. Gyakran a társuló enyhe idegrendszeri károsodás, a túlzott féltés, korlátozás; a szabad, akadálymentes mozgáslehetőség hiánya okozza a problémák egy részét.

A személyiség alakulásában igen fontos tényező lehet a látássérülés időpontja. A már kialakult éntudattal, vizuális világgéppel rendelkező gyermek, fiatal súlyos veszteségként, nehezen feldolgozható traumatikus élményként éli át saját vakságát. A veleszületett, illetve az első években kialakult sérülés más feltételeket jelent, más utat szab a belső fejlődésnek. „Más vagyok, korlátozottabbak a lehetőségeim, tudom, hogy a többi ember rendelkezik egy olyan képességgel, amivel én nem. Ezt az állapotot azonban természetesnek élem meg” – így gondolkodhat magáról. Ennek a pozitív hozzáállásnak a kialakítása pedig közös feladata mindazoknak, akik a vak gyermekkel foglalkoznak.

3. A súlyos fokban látássérültek integrációja

Becslések szerint az európai népességnek mintegy 10–15%-a valamilyen fogyatékossgal él. Az Unióban erős társadalmi elkötelezettség bontakozott ki társadalmi integrációjuk mellett. A fogyatékosok természetes együttélése a nem fogyatékosokkal még nem valósult meg társadalmi méretekben, az alapvető emberi jogok, az egyenlő esélyek napjainkban is elérhetetlenek sokuk számára. 1996 óta a fogyatékkal élők társadalmi integrációja bővülő, átfogó stratégia alapján fejlődik. A közoktatásról szóló 1993-as LXXIX. többször módosított törvény hazánkban is zöld utat nyitott az integrált nevelésnek. Az eltelt több mint 10 év azonban még nem hozott áttörő változást a pedagógusok szemléletében, az integráció az emberek tudatában még nem vált általános gyakorlattá.

Az integrált oktatás társadalmi feltételeit a fogyatékosok társadalmi elfogadása, az integráció szemléletének kiterjesztése teremtheti meg. A szakmai kérdéseken, felkészültségen túl anyagi lehetőségeken is múlik majd, hogy az átfarmálódás mennyi időt vesz igénybe.

A sajátos nevelési igényű tanulók jelenléte újszerű kihívásokat hoz a többségi iskolába. A speciális pedagógiai módszertani, tanulásszervezési kérdéseken kívül a tárgyi és személyi feltételek megteremtése is feladatot jelent a befogadó intézmények számára.

Arról, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek és tanulók speciális (szegregált) oktatás vagy a többségi iskolában megvalósítható (integrált) oktatás, nevelés körülményei között kezdik meg tanulmányaikat, a szülő, a szakértői és rehabilitációs bizottság és a speciális iskola, illetve a lakóhely szerinti iskola igazgatója dönt. A szakértői bizottságok az arra alkalmas személyiségű gyerekek számára alapvetően nem szegregált iskolákat, hanem gondos mérlegeléssel az együttnevelést vállaló többségi iskolákat jelölik ki.

A törvény serkenti a sajátos nevelési igényű tanulókat fogadó iskolákat a többletfeladat vállalására, és kompenzálja az együttnevelésből származó nehézségeket:

- A sajátos nevelési igényű tanulót az osztálylétszám megállapításánál 2, illetve 3 tanulóként kell számításba venni.
- Utánuk (a költségvetési törvény alapján) az iskolák felemelt normatív támogatást kapnak, amelyből fedezhetik a sajátos nevelési igényű tanulókkal való külön foglalkozás költségeit, vagy amelyet speciális eszközök vásárlására, a környezet akadálymentesítésére stb. fordíthatnak.

3.1 Az integráció sikerességét előrejelző tényezők

A szülő részéről:

- Elfogadó magatartás
- Reális helyzetértékelés
- Tájékozottság a gyermek fogyatékoságával kapcsolatban (ismerje a gyermek személyiségét, állapotát, a szükséges beavatkozásokat, kezeléseket)
- Fegyelmezetttség (kezelés, a veszélyeztetettséggel kapcsolatban és nevelési kérdésekben)
- Együttműködési készség a pedagógusokkal, szakorvossal

A pedagógusok részéről:

- Empatikus hozzáállás
- Speciális pedagógiai felkészültség
- Innovatív készség
- Plusz munka vállalása

3.2 Mit tehet a befogadó iskola a sikeres integrációért?

A tanulók különleges igényének figyelembevétele a törvény adta jogok érvényesítésével:

- Az integráció törvényi feltételeinek megvalósítása (alapító okirat, nyilvántartás)
- Helyi pedagógiai programban való megjelentetés
- A rehabilitációs, rehabilitációs szempontok érvényesítése (órakeret, szakember biztosítása, differenciált fejlesztés és követelménytámasztás stb.)

A tárgyi feltételek megteremtése:

- Taneszközök biztosítása
- Speciális segédeszközök (pl. egyéni megvilágítás)
- Akadálymentesített környezet kialakítása (láthatóság, tájékozódás segítése)

A személyi feltételek biztosítása:

- Az érintett pedagógusok továbbképzésének lehetővé tétele (tanfolyami díj, útiköltség térítése, helyettesítés)
- Gyógypedagógus, gyógypedagógiai asszisztens alkalmazása
- Az integrált tanuló segítésére ún. „mentor” megbízása
- Az integrált nevelés-oktatásban részt vevő pedagógusok erkölcsi és anyagi megbecsülését kifejező, ösztönző jutalmazási és bérezési (pótlékolási) rendszer kialakítása
- A tantestületben és a dolgozók körében elfogadó légkör teremtése

3.3 Kapcsolattartás a családokkal és a befogadó intézményekkel

Az integrációban tanuló súlyos fokban látássérült gyermekek ellátása a Vakok Óvodája, Általános Iskolája, Speciális Szakiskolája, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye, Diákotthona és Gyermekotthona feladata. Az integrációban részt vevő gyermekek létszámának növekedésével arányosan nőtt a befogadó intézmények száma is (jelenleg 30 különböző településen 60 intézmény), amelyek egyre nagyobb igényt tartanak a szakmai támogatásra.

A családi kapcsolatfelvétellel egy időben teremtünk kontaktust a befogadó intézményekkel, sok esetben már a gyermek fogadása előtt. Az iskoláknak az utazótanárok konzultációk során tanácsokkal szolgálnak a gyermek fejlesztésére vonatkozóan. A gyermekekkel közvetlen kapcsolatban lévő pedagógusokkal rendszeresen konzultálnak. Ezenkívül 1999 óta három akkreditált tanfolyam nyújt lehetőséget az integráló pedagógusoknak a vak gyermekek fejlesztésével kapcsolatos ismeretek elsajátítására. Gyakorta hívják a szakembereket nevelési értekezletekre, ahol választ kaphatnak a felmerülő kérdésekre, illetve osztályfőnöki órákra, ami kiváló lehetőség a társakkal való kapcsolatok formálására.

Szerencsés helyzetben vannak azok az iskolák, amelyeknek lehetőségük van szakképzett megsegítő pedagógust, illetve (gyógy)pedagógiai asszisztenst alkalmazni, akik az utazótanárok útmutatásai alapján támogatják az integráló pedagógus munkáját napi vagy heti rendszerességgel. Rendelkezésre állnak különböző segédanyagok, módszertani útmutatók, tájékoztató füzetek és videofilmek is.

Az utazótanárok látogatásain túl lehetőséget kapnak a gyerekek arra, hogy kiscsoportos vagy egyéni rövid távú fejlesztéseken vegyenek részt a szegregált intézmény keretei között. Ilyenkor a gyermek az idő egy részét az osztályfokának megfelelő csoportban tölti, másik részében pedig intenzív, egyéni fejlesztésben részesül a lemaradást mutató területeken.

Lényeges momentuma a vak gyermekek megsegítésének a mozgástréner által személyesen nyújtott tájékozódás és közlekedés tanítása fehérbottal. Segítséget nyújt a szakszolgálat a továbbtanulásban és a pályaválasztásban tanácsadással és személyes segítségadással is. A középiskolás fiatalok esetében inkább utógondozásról beszélhetünk, ami a gyerekek igényeinek megfelelő támogatást jelent.

A hagyományosan középiskolásoknak, illetve mára már az alsó tagozatos gyermekek bevonásával szerveződő integrációs táborok kiváló terepet nyújtanak a speciális fejlesztésre, illetve a sorstársi kapcsolatok ápolására, ami jelentős a fiatalok személyiségfejlődése tekintetében.

4. Speciális pedagógiai alapelvek

A nevelő-oktató tevékenység általános alapelvei mellett előtérben kell, hogy álljon a vakság/aliglátás hátrányos következményeinek leküzdése, a társadalmi integráció. Olyan fiatalokká kell nevelnünk őket, akik a látássérültek sorstársi közösségéhez tartozva, ám a látók közösségébe integrálódva, annak értékes tagjaként aktívan vesznek majd részt a közösség pozitív irányú érdekérvényesítésében, képviselőként, az érdekvédelmi munkában:

- A demokrácia értékrendje szerinti demokratikus magatartás alapjait tegyük le, amelyben az egyén össze tudja egyeztetni saját és a köz érdekeit.
- Az általános műveltség szilárd alapjait alakítsuk ki növendékeinknél, amelyekre biztonságosan lehet majd – a későbbiekben önállóan is – új ismereteket építeni.
- A közös nemzeti értékek szolgálata során nevelő-oktató munkánkban a hagyományok ápolása, a nemzeti öntudat, a hazaszeretet kapjon hangsúlyt.
- Kommunikációs képességüket fejlesszük a társadalmi beilleszkedés, a munkaerőpiacon a látó emberekhez hasonló érvényesülés érdekében.
- Az európai humanista értékrend átvételével Európához való tartozásunkat fejezzük ki. Olyan személyiségek kialakításán kell fáradoznunk, akik érzékenyek az emberiség, a világ problémáira.

Ezek az alapelvek, célok és feladatok az alábbi szempontok figyelembevételével, azokra építve valósíthatók meg:

- Az iskolai nevelés eredményessége nagymértékben függ a családi neveléstől, a speciális korai fejlesztéstől, az intézményes óvodai neveléstől.

- Egyenlő esélyeket kell teremteni a tanulásban, lehetőséget nyújtva a továbbtanuláshoz, az életben való boldoguláshoz.
- A pályaaorientáció és pályaválasztási tevékenység az oktató-nevelő munka szerves része. Elő kell készíteni a tanulókat a fogyatékoságuknak, képességüknek megfelelő pályák kiválasztására, a majdani munkában való helytállásra.
- Mindvégig szem előtt kell tartani a tanulók személyiségének sokoldalú fejlesztését, a vakság és következményei okozta hátrányok csökkentését sajátos eszközök, módszerek, habilitációs, terápiás fejlesztés segítségével.

4.1 A nevelő-oktató munka céljai

Elsődleges célunk, hogy látássérült tanulóinkat a társadalom számára hasznos személyekké alakítsuk.

- Nyújtson az iskola korszerű, továbbépíthető alpműveltséget.
- Alakítsa ki a tanulóban az önálló ismeretszerzési igényt, az ehhez szükséges egyéni, hatékony tanulási módszereket. A tudásanyag átadása közben fejlesszük a tanulók alapképességeit, képességeit, kreativitásukat.
- Fejlődjenek ki bennük a pozitív erkölcsi tulajdonságok, a közösségi magatartás, a munka iránti érdeklődés, annak megbecsülése.
- Folyamatosan készüljenek fel (tudásuknak, képességeiknek, személyiségüknek) megfelelő munka elsajátítására.
- Váljanak testileg, szellemileg egészséges, edzett fiatalokká, akik a gazdasági élet különféle színterein helyt tudnak állni, társadalmi rendszerünkben a látó emberekkel egyenértékű állampolgárokként tudnak majd élni.
- A nevelőmunka középpontjában kapjon szerepet a vakos életmódra (ismeretszerzés, életvitel szempontjából egyaránt) való felkészítés. Az iskolai nevelés által el kell juttatni őket odáig, hogy tanulóink önmagukat kiszolgáló, ellátó, illetve segítséget kérni és elfogadni tudó személyekké váljanak.
- Az intézmény nevelőmunkájának színtereit hassa át a gyermekek iránt megnyilvánuló szeretetteljes követelménytámasztás. Boldog, kiegyensúlyozott gyermekkor alapozza meg a boldogságra képes felnőtt emberek személyiségét, akik tenni akarnak a világ, az emberiség, az egyes közösségek tagjaiért, egymásért.
- A tanuló vegye észre környezetének szépségeit, vigyázzon a természeti értékekre.
- Kiemelten kell szerepelnie a más népek kultúrája, életmódja, hagyományai, szokásai megbecsülésének.

Mindez a tanítási órákon, az azokon kívül szervezett foglalkozásokon, a közösségi élet különféle területein sajátítható el és építhető be a gyermekekben kialakuló értékrendbe.

4.2 A nevelő-oktató munka feladatai

- A tanulók érdeklődésére, tudásvágyára alapozva fejlessze ki a feladattudatot, a kitartás képességét, a türelmes feladatvégzést.
- Az ismeretszerzéshez, a feladat-, problémamegoldáshoz kapjanak mintákat a gyerekek.
- Alapozza meg a tanulási szokásokat, eljuttatva őket az önálló tanuláshoz, ismeretszerzéshez.
- A tanítási-tanulási folyamat motiválásával vonzóvá kell tenni az iskolai életet, a tudás iránti igényt kiépítve a tanulóban.
- A viselkedéskultúra színvonalának emelése magában foglalja az emberi kapcsolatok terén tanúsított magatartás kialakítását, a környezet szépségének, rendjének, tisztaságának, az értékek megóvására nevelést.

- A nevelőmunka középpontjába kell helyezni a tanulók személyiségének fejlesztését. Az önismeret, az önbecsülés, az együttműködési készség, az akarat, a segítőkészség, az együttérzés és az empátia nyilvánuljon meg az egyén és a közösségek kapcsolatrendszerében. Továbbá olyan helyzeteket kell a nevelés folyamatában teremteni, ahol a tanulók igazolni tudják megbízhatóságukat, becsületességüket, szavahihetőségüket.
- Tudatosítani kell a tanulóknál a közösség demokratikus működésének értékét, jellemző szabályait. Gyakoroltatni kell a közösség előtti szereplést, biztosítani kell a közösségért kifejezhető tevékenység lehetőségét.
- Ismerjék, tiszteljék a tanulók szülőföldjüket, hazájuk kultúráját, hagyományait, őrizzék ezeket az emlékeket.
- Az egyén és a közérdek egyeztetése, a többség és a kisebbség fogalmának tudatosítása által el kell juttatni őket a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hagyományok mélyebb megismeréséhez, azok aktív ápolásának igényéhez.

5. Képességfejlesztés

5.1 A személyiségfejlesztéssel kapcsolatos feladatok

Az iskola alapvető funkciója, hogy a gyermekek korának, fejlettségi szintjének és sérülésének megfelelő ismereteket nyújtson, tanulási készségeket és képességeket fejlesszen. Az oktatási és nevelési folyamatok nem elválaszthatók. A pedagógiai munka minden területén törekedni kell arra, hogy ez harmonikus egységben valósuljon meg. Ehhez olyan tárgyi, személyi és szervezeti feltételeket kell biztosítani, amelyek messzemenően figyelembe veszik a látássérült gyermek sajátos igényeit, a személyiség méltóságának, önállóságának, aktív együttműködésének szempontjait.

A személyiségfejlesztő munka legfőbb törekvéseit, területeit és a hozzá tartozó feladatokat, amelyek a nevelés és oktatás minden részletére vonatkoznak, az alábbiakban összegezhetjük.

5.1.1 Kognitív funkciók

- Az ép érzékszervek, beleértve a maradéklátást, tudatos, intenzív, sokoldalú fejlesztése
- A figyelem, koncentráció, emlékezet következetes, folyamatos trenizálása. Ez utóbbi különösen nagy jelentőségű a látássérült emberek tanulásában, munkavégzésében, sikeres életvezetésében.
- A gondolkodás, a tanulási képességek fejlesztése, az ismeretátadás minden mozzanatában szem előtt kell tartani a környezet valóságos megtapasztalását és a látássérüléshez alkalmazkodó élményszerzést.
- A kognitív képességek fejlesztésének színterein célzottan kell törekedni az egyes területeken észlelt hiányosságok, teljesítményzavarok és a különböző funkciók diszharmonijájának megelőzésére és korrigálására.

5.1.2 Énfunkciók

- Törekedni kell arra, hogy a sérült gyermek értse meg és fogadja el saját létének egyediségét, értékét, az emberi közösség egészében betöltött fontos szerepét.
- Legyen tisztában sérülésének mibenlétével, fizikai korlátaival, adottságaival.
- Tanulja meg az egészség, az egészséges életmód szabályait, jelentőségét saját életében.
- Az önismeret fejlesztése során ismerje meg képességeinek lehetőségeit, korlátait.

- Az iskola meleg, empatikus pszichés környezetével támogassa az egyénnek önmaga elfogadását. A szülőkkel fenntartott egyenrangú partneri kapcsolatban segítse a családot ennek az elfogadó attitűdnek az átvételére.
- A reális énkép kialakítása mellett törekedni kell arra, hogy a sérült gyermek önbizalma, éneje folyamatosan növekedjen. Legyen képes önálló cselekvésre, döntéshozatalra. Alakuljon ki benne a vágy arra, hogy minél kisebb mértékben szoruljon mások segítségére. Ugyanakkor fogadja el az átlagosnál viszonylag nagyobb kiszolgáltatottságát. Élje át saját kompetenciájának folyamatos növekedését.
- Alakuljon ki az önművelődésre, szellemi igényességre, az önmegvalósításra való törekvés. Fejlődjön problémaérzékenysége, akaratereje, önfegyelme. Legyen képes nyitottan, rugalmasan, kreatívan reagálni a környezet változásaira. Az iskola segítse a reális jövőkép kialakulását; a társadalmi sikeresség; az önálló munkavégzésre, életvezetésre való képesség elérését.

A személyiségfejlesztés az iskolai pedagógiai munka minden területén megjelenik. Az oktatás klasztrikus színterei, a tanórák, a tanulmányi versenyek, az érdeklődésnek megfelelő szakkörök, a sportkörök segíthetik az önművelődés, az akaraterej, az önfegyelm, az önbizalom fejlődését. A szellemi rugalmasság, a kreativitás növekedését éppúgy elősegíthetik a kézműves vagy zenei foglalkozások, mint a színjátszókör vagy az iskolarádió műsorkészítése.

A reális jövőkép, megfelelő pályaorientáció kialakításában, az egészséges életmód jelentőségének elfogadtatásában az osztályfőnökök felelőssége talán a legnagyobb.

5.1.3 Szociális funkciók

- A társas együttműködés alapja a kommunikációs helyzetek megfelelő értelmezése. A látássérült gyermekek élethelyzetük és vizuális korlátozottságuk miatt akadályozottak ebben. Közvetlen és közvetett tapasztalatokkal kell segíteni abban, hogy növekedjen gyakoroltságuk mind a pontos megértésben, mind az adekvát, udvarias közlésben.
- Tudatosan kell törekedni arra, hogy ismerjék és elsajátítsák a szociális viselkedés társadalmilag elvárt szabályait.
- Tudatosan fejlesszük szociális érzékenységüket, a mások iránti empátiát, tiszteletet, türelmet.

Végső soron olyan nyitott, felelősségtudattal bíró társadalmi lényé kívánjuk formálni a súlyosan látássérült gyermeket, aki aktív cselekvésre képes közvetlen és tágabb környezete, a sorstársi és a többségi közösség érdekében.

5.2 A közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatok

Az iskolának közvetítenie kell azokat az alapvető értékeket, amelyek a társadalmi együttéléssel kapcsolatosak:

- Humanizált társadalom és emberkép
- Az egyetemes emberi jogok és kultúra tiszteletben tartása
- Felelősségérzés az élet és a természeti környezet iránt
- Más népek szokásai, életmódja, vallása iránti érdeklődés, türelem
- A magyar nemzeti kultúra öröksége és a haza iránti elkötelezettség
- Közvetlen kötődés és cselekvő felelősségérzet a mikrokörnyezet iránt (lakóhely, munkahely, iskola)
- A család mint a legalapvetőbb közösségi egység jelentősége

Az iskola feladata, hogy elsajátíttassa az együttélés alapvető erkölcsi normáit, és olyan tulajdonságokat fejlesszen, amelyek elengedhetetlenek a közösségben való harmonikus kapcsolatteremtéshez:

- Önismeret, önbizalom, helyes önértékelés, önkontroll
- Empátia, tolerancia, tisztelet mások iránt

- Aktivitás, segítőkészség
- Nyitottság, barátságra, szeretetre való képesség

A társadalmi együttműködésben alapvető hátrányt jelent maga a látássérülés, amely az információhoz és a szociális tapasztalatokhoz jutást korlátozza.

A súlyosan látássérült gyermekek nevelése során a társadalmi sikeresség elérése érdekében fontos feladatok:

- Azoknak a viselkedési szabályoknak az elsajátíttatása, amelyeket az ép gyermekek főként vizuális tapasztalatokon keresztül ismernek meg.
- A különböző kommunikációs helyzetek értelmezése, gyakoroltatása, a testbeszéd alkalmazása.
- Megtanítani a vizuális korlátozottsággal összefüggő speciális igények és képességek egyértelmű, udvarias közlésére.
- A kudarcűrő képesség növelése, mert a látássérült ember gyakran kerülhet frusztráló helyzetbe.
- Azoknak a személyes vonásoknak a fejlesztése, amelyekkel képessé válik az aktív önálló életvezetésre.

A feladatok teljesítése során törekedni kell arra, hogy minél több élményszerű, valóságos tapasztalatot nyújtsunk. Olyan helyzeteket modellezünk, amelyek alkalmazhatók a valóságos élethelyzetek megoldásában. Az iskolának segítenie kell abban is, hogy a vak diákok kapcsolatot találjanak azokkal a sorstársi közösségekkel, amelyekre majd felnőtt korukban támaszkodhatnak.

6. Témakörök

A programtervben megjelenő témakörökről elmondható, hogy a vak gyermekek kompetencia alapú fejlesztésére is teljes mértékben alkalmazhatók. Látássérült gyermekek is képesek a témakörökben megjelenített tartalmak feldolgozására. Eltérés többnyire csak az ismeretszerzés módjában, eszközeiben, esetleg terjedelmében, mélységében s a ráfordított időben jelenik meg. Vannak olyan témakörök, amelyek a vizualitás hiánya miatt nehézséget okoznak, s olyan témakör is akad, amelynek a feldolgozása különös hangsúlyt kap.

Természeti környezet

A természetben az ásványi, növényi, állati létformáról a csak hallás, tapintás, szaglás, esetleg ízlelés útján nyert benyomások igen egyoldalú módon adnak hírt. Emellett tapintás útján gyakran igen nehéz benyomásokat nyerni, sokszor csak tervszerű irányítás mellett lehetséges; sok esetben pedig a dolgok tapintás útján való érzékeltetése megvalósíthatatlan; hiányzik a spontán képzetszerzés.

A megvilágított égboltról, az égitestekről, a csillagos égről, az egész világról alkotott kép csak absztrakciókra támaszkodik. Teljességgel hiányzik a színeknek és fényjelenségeknek kedélyéletünkre oly fontos hatása. Ugyancsak teljesen hiányzik a távlat élménye is. A térbeli relációk: a mélység, a magasság, általában a messzeségről alkotott szimultán belső kép nem tud kialakulni, illetve csak torz, hézagos, szukcesszív elemekből összetett mozzanatokra épül.

Fontos cél, hogy a vak gyerekek minél több közvetlen tapasztalatot, állandóan bővíthető ismeretet kapjanak a természeti és társadalmi valóságról. A környezeti nevelés nyújtson sokoldalú lehetőséget a megfigyelőképesség, az emlékezet fejlesztéséhez, az információszerzés korlátozottsága következtében hiányos fogalmaik tartalmi gazdagításához, tapasztalati bázisuk kiszélesítéséhez.

Látókörüket életkoruknak, fogyatékosságuknak megfelelően bővíteni kell a lokális ismereteken keresztül a globális felé.

Évszakok és változások

A téma keretében az öltözködés megtanulása és gyakorlása többletfeladatot jelent. Meg kell ismertetni a ruhadarabok megkülönböztetésének módját, azokat a támpontokat, amelyek alapján felismerik a ruhák elejét, hátát, színét és visszáját. Külön gondot kell fordítani a gombolás, fűzés és a cipzár használatának megtanítására.

Az időjárásnak megfelelő öltözködéssel kapcsolatban nem hagyatkozhatnak mindig csak az érzékeikre, hiszen ha meleg van, de borult az idő, ezt maguk nem tudják felmérni. Többek között szükséges megtanítani az időjárás-jelentések értelmezését.

Nem beszélhetünk a látható égitestek felismeréséről, illetve a napszakok látható változásairól sem.

Természetesen azért ismerniük kell a nap- és évszakok váltakozásának alapvető okait és a számukra is érzékelhető tényezőit, pl. a nap melegét, ősszel a lehullott falevelek megváltozott minőségét.

Élőlények körülöttünk

A környezet megismerésére irányuló vizsgálódások alkalmával mindenkor mindent meg kell „mutatni” az ép érzékszerveknek, ügyelve arra, hogy mindig a valóságnak megfelelő képzetek alakuljanak ki a gyermekben. A pedagógustól intuíciót igényelnek ezek a helyzetek, mert a látó ember számára esetleg lényegtelennek tűnő információk adott esetben a vak gyermeknek nagyon is fontosak lehetnek. Ezzel együtt előfordulhat az is, hogy számunkra érdektelen információ téves képzetek kialakulásához vezet. (A kitömött állatot az abból kiálló drótról ismeri fel.) Éppen ezért, amit lehet, természetes közegben, minden lehetséges területen érzékeltetve tapasztaljanak meg a gyermekek.

Mindennapi élet

A vak gyerekek az étkezés, az öltözködés, a közlekedés és a tájékozódás képességét csak lépésről lépésre, fokozatosan tudják magukévá tenni. A kulturált étkezési szokások kialakításában – speciális feladatként – meg kell valósítani az evőeszközök helyes használatának elsajátítását, a terítés, tálalás, kancsóból pohárba öntés módjait.

Meg kell tanítanunk számukra a célszerű, egészséges öltözködés szabályait, a ruhaneműk tisztán és rendben tartásának módját, így megtanulják ruháikat összehajtani, szekrényeikben a helyére rakni, illetve fehéreneműiket kimosni.

Az emberi tevékenységek és a környezet állapota közötti szoros kapcsolat megértéséhez több időre, magyarázatra, gyakorlatra van szükség. A vak gyermekeket kicsi koruktól tudatosan és következetesen kell szoktatni a rendhez, tudniuk kell, mit hová tesznek, hogy azt ott mindig megtalálják. E nélkül nem képzelhető el az önálló életvitel. Bizonyos összefüggésekre fel kell hívnunk a figyelmüket, mert ezek felismerése a látás hiányában nem könnyű. Egyszerű példával élve, ha kenyeret vágnak, a morzsa lehullhat a földre, és ezt tapintással kell ellenőrizni, hogy szükség esetén összetakaríthassák.

Mindig pontos, számukra jól érthető támpontokat kell nyújtanunk, minden apró mozdulatot meg kell mutatnunk ahhoz, hogy ezek a tevékenységek automatizálódjanak. A vak gyermekek nevelése során azt kell elérnünk, hogy képesek legyenek önállóan megtenni mindazt, ami nekünk, felnőtteknek és ép látású embereknek már nem jelent erőfeszítést.

Célunk, hogy a hétköznapi életvitelben, élethelyzetekben a lehető legkevesebb segítséggel tudjanak boldogulni.

Étkezés, ételkészítés

Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a „honnan származhatnak, miből készülnek az ételek” tartalmi egységre, hiszen a vak gyermekek többsége nincs igazán tisztában azzal, mit is eszik valójában, amikor készen tálalják számára az ételt. Meg kell velük ismertetni, mi miből, és hogyan készül.

Vásárlás, pénzhasználat

Speciális feladatot jelent a vak gyermekkel a pénz felismerésének és használatának megtanítása. A fém pénzek esetében ez biztos támpontok alapján történik: nagyságuk, a pénzérme szélének tapintása, súlya alapján. Sajnos, a papírpénzek esetében ez nem lehetséges. Ezért meg kell tanulniuk, kitől kérhetnek biztonsággal segítséget a bankjegyek megkülönböztetéséhez, valamint hogy mindig tudják, milyen értékű papírpénz pénztárcájuk melyik részében található. Segítség lehet még e tekintetben, ha a náluk levő különböző címleteket más-más módon hajtogatják össze.

A boltokban elhelyezett árukkal kapcsolatban szükséges őket megismertetni azok elhelyezési elvével. Jó, ha tudják, hogy az olcsóbb cikkeket általában felül vagy alul helyezik el, szemmagasságban általában a legdrágább árucikkek vannak.

Az üzletekben való tájékozódáshoz célszerű segítséget kérniük, bár egy idő után, ha rendszeresen ugyanoda járnak vásárolni, már ismerni fogják a bolt belső felépítését. Sok áruházlánc üzlete minden településen azonos elrendezéssel és belső szerkezettel rendelkezik.

Mozgás

A mozgásban gazdag életmód, a mozgás iránti igény felkeltése és fenntartása hangsúlyos elv a vak gyerekek nevelésében. Ehhez biztonságos környezetet kell kialakítani, és szükséges tudnunk, mely mozgásformák alkalmasak a gyermek fejlesztésére. E területen kettős feladata van a pedagógusnak. Egyfelől fel kell kelteni a gyermek rendszeres mozgás iránti igényét, másrészt meg kell próbálni elkerülni a kóros mozgásformák kialakulását (sztereotip mozgások, rossz testtartás). Látás hiányában a gyerekek sok esetben félnek a nagy térben való mozgásoktól. Ezt a félelmet leküzdve kell a rendszeres testmozgáshoz szoktatnunk azért, hogy passzivitása ne alakuljon ki.

A vak gyerekeknek ismerniük kell a számukra is elérhető sportolási lehetőségeket, és hogy szembebetegségük jellegéből adódóan milyen mozgásos tevékenységeket végezhetnek, hogyan előzhetik meg szemészeti állapotuk romlását.

Egészséges fiúk, lányok; egészségnevelés

A téma feldolgozása során plusz feladatot jelent tisztázni a gyermekkel szembebetegsége okát, illetve jellegét, valamint az ebből adódó életmódbeli különbségeket, a saját sérülésükkel kapcsolatos tudnivalókat és teendőket (gyógyszerezés, szemcseppek, protézis használata). Szokássá kell formálnunk a látássérülésnek megfelelő életvitelt, a szem, a maradéklátás megóvását, a szem higiéniáját szolgáló tennivalók elvégzését. Ismerniük kell azokat a lehetőségeket, amelyekkel megelőzhető az esetleges állapotromlás, tudniuk kell, hogy szemészeti állapotukhoz mérten mire kell tekintettel lenniük, fizikailag milyen terhelést bírnak.

Meg kell ismertessük a különböző egészségkárosító szerek (drog, alkohol, dohányzás) elkerülésének módját, illetve ezek látásra gyakorolt káros következményeit (pl. a nikotin érszűkítő hatása).

Az egészségnevelésben az elsődleges prevenció hangsúlyos szerepet kap. Ennek során az egészségi állapot erősítése és fejlesztése a cél. A mi esetünkben a másodlagos és harmadlagos megelőzés is fontos, amikor a már meglévő betegségeknek és hatásaiknak feltartóztatása vagy lassítása történik, illetve az idült állapotok súlyosságának csökkentése hatékony rehabilitáció segítségével. Célunk, hogy tanulóink elsajátítsák az egészséges életmódhoz feltétlenül szükséges tennivalókat, megismerjék saját sérülésükkel kapcsolatos teendőiket, s gyakorlati felkészítést is kapjanak.

A gyermekek hiányos egészségtudata különleges igényeket támaszt a pedagógusokkal szemben. A tanórán kívül és a tanórákon (természetismeret, biológia, kémia, fizika, osztályfőnöki óra, egészséges életvitel, háztartási ismeretek, szocializáció, kommunikáció, testnevelés) elsajátított ismereteket oly módon kell szintetizálnunk, hogy azokból a gyermekek biztos tudáshoz juthassanak saját testüket, szervezetüket, annak életben és egészségben tartását, védelmét illetően.

A tanulók otthoni körülményeiben fennálló jelentős különbségek miatt fontos, hogy az egészséges étellel kapcsolatos elméleti tudnivalók hiánytalanul beépüljenek hétköznapi életükbe, és szokássá váljanak. Ezáltal – mindenkorai lehetőségeikhez mérten – optimális módon tudják majd életüket alakítani. A szociális kompetenciák fejlesztésekor arra kell törekednünk, hogy saját lehetőségeikhez mért reális elképzeléseik alakuljanak ki jövőjükkel kapcsolatban.

Szervezetünk

A téma feldolgozása során domború ábrákkal szemléltethetünk. Fel kell készítenünk a gyermekeket a serdülőkori változások elfogadására. Az emberi test felépítéséről, működéséről, a fejlődéssel járó változásokról nyújtandó ismeretek közvetítésekor mindig figyelembe kell venni a gyermek sérüléséből fakadó „másságát”. A vak fiatal a testén tapasztalható változásokat esetleg egyedinek vélheti, indokolatlan félelmei alakulhatnak ki, hiszen nem látja, hogy társai ugyanúgy átformálódnak.

A vak gyermektől – helyzetéből adódóan – nem várható el társai egészségének, épségének olyan szintű megóvása, mint a többi tanulóétól. Bizonyos betegségeket, pl. kiütéseket – ha azok nem járnak egyéb tünetekkel – nem észlelnek, és így nem is jelezhetik azokat.

Felnőtté válás

Vak fiatalok estében ez az életszakasz több problémát, nehézséget hordoz magában. Általában ekkorra teljes mértékben tudatosul bennük állapotukból eredő másságuk, amit nehéz „önerőből” feldolgozni. Gyakran alakulnak ki bennük félelmek, amelyek visszahúzóóbbá tehetik őket, vagy a hibás önértékelésből fakadóan agresszívvá válhatnak. Bármelyik magatartási forma megnehezíti a kapcsolatteremtést társaikkal.

Természetes önállósulási törekvéseiknek gátat szab, hogy a megszokottnál sokkal inkább hagyatkozniuk kell szüleik és más felnőttek segítségére, támogatására.

Életrend, kirándulások

Az egészséges életrend, életritmus megteremtése a tevékenységek sokféleségébe ágyazva történik az ésszerű napirend és időbeosztás következetes betartásával.

A térbeli, időbeli tájékozódás, az út, idő fogalmának fejlesztése érdekében séták, kirándulások során fontos a folyamatos megbeszélés a távolság hosszáról, időtartamáról, illetve ezek összefüggéseiről.

Az osztálykirándulások megszervezésekor érdemes arra is odafigyelni, hogy a vak gyermek számára mi az, ami élményt jelenthet.

Térbeli és időbeli tájékozódás

A közeli időben való tájékozódást nagymértékben segíti a rendszeres napirend kialakítása, illetve a speciális beszélő vagy tapintható karóra használata.

A nagymozgásoktól való esetleges félelmeik miatt hajlamosabbak a passzivitásra, ezért fontos az aktív, rendszeres mozgás iránti igényük felkeltése és az ehhez szükséges biztonságos környezet kialakítása.

A súlyos fokban látássérült gyermek térbeli tájékozódása mindenképpen a legszűkebb – „elérhető” – környezet megismeréséből kell, hogy kiinduljon, és koncentrikusan tágulva bővüljön a távolabbi környezet megismerésével. Fokozottan hangsúlyos az otthon berendezéseinek megismerése, valamint a lakásban, az osztályteremben történő biztos támpontok szerinti tájékozódás és közlekedés elsajátítása. A súlyos fokban látássérült gyerekek a 4. évfolyam végére még nem közlekednek biztonságosan önállóan. Ennek elsajátítása külön szakembert – mozgástréneret – igényel, aki lépésről lépésre tanítja meg a tájékozódást és közlekedést segítő fehérbot használatát, a különböző útvonalakon való biztonságos közlekedés folyamatát. Ez több éves szakszerű fejlesztés eredményeként lehet sikeres.

Az utcai közlekedés szabályainak megtanulása is a már említett speciális módszerekkel és eszközökkel történik, szakember segítségével.

Érdekes lehet, ha a vak gyermek egy „sajátságos” idegenvezetés során mutatja be bekötött szemű társainak környezetét. Fény derülhet eközben arra is, mi fontos és mi nem az ő személyes tájékozódása szempontjából.

Tegnap, ma, holnap – múlt, jelen, jövő témában készíthető pl. Braille nyomtatású időszak, illetve családfa. Fényképek gyűjtése helyett a családtagokra jellemző tárgyakból állíthatunk össze gyűjteményt.

Társas együttlét

A vak gyerek kommunikációja a látás hiányában nehezebben fejlődik és eltérhet a megszokottól. A metakommunikáció jelrendszerét külön tanítanunk kell számukra, persze csak annyit, amennyire feltétlenül szükségük van ahhoz, hogy egyenrangú partnerek lehessenek a kommunikáció során. Fontos itt megemlíteni a befogadó közösség segítségét is: pl. ha a megszólítják a vak gyermeket, sok esetben nem elég, ha csak ránéznek, hanem a nevükön kell őket szólítani, vagy meg kell érinteni őket, hogy tudják, hozzájuk beszélnek.

A neveket a vak gyerek hangok alapján azonosítja. Ennek gyakorlása játékos szituációk keretében történhet, de segítség lehet a padtársak változtatása is.

Igazi csoporttá válhatnak, ha az osztálytársak egy-egy szituációt maguk is kipróbálnak, egy-egy feladatot megpróbálnak bekötött szemmel elvégezni, és közben a vak gyermek nyújthat számukra segítséget. Feltétlenül fektessünk azokra a dolgokra hangsúlyt, amiben a vak gyermek esetleg ügyesebb társainál.

Szocializáció, biztonság

A hétköznapi életben való eligazodást konkrét szituációk iskolai szimulációja közben, valós helyzetek lejátszásával gyakorolhatjuk, segítve ezzel az ilyen helyzetekkel szembeni félelmek, gátlások oldását is.

A vak tanuló az összefüggések felismeréséhez segítségre szorulhat, e tekintetben nem minden esetben várhatunk el részéről önállóságot.

A vak gyermeket a környező világ veszélyforrásai ugyanúgy fenyegetik, mint látó társait. Szükségesnek tartjuk azonban elmondani, hogy számukra sokszor az ismeretlenben olyasmi is félelmetes, szorongást keltő lehet, amire mi, látó emberek nem is gondolnánk. Ezért minden új ismeretet nagyon pontosan megfogalmazva, minél több tapasztalati élményt nyújtva próbáljunk meg közvetíteni a gyerekek felé.

Felelősség

Alapfokon a vak gyermektől is elvárható a cselekvő felelősség képessége, a pozitív viszonyulás a közvetlen környezet értékeihez, az élőlényekhez és embertársaikhoz. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a súlyos fokban látássérült gyermeket minden cselekvésbe, eseménybe vonjuk be. Kiemelten fontos a segélykérés, a segítségnyújtás vak ember számára alkalmazható formáinak, csatornáinak elsajátítása, hiszen ők többször szorulnak életük során mások segítségére olyan helyzetekben is, ahol a látó gyermektől elvárható a teljes önállóság, például tájékozódás, közlekedés.

Kapcsolattartás, üzenetküldés

Meg kell ismertetni velük a különböző üzenetküldési módok számukra elérhető forrásait. Így a telefon használatát (vezetékes, mobil, nyilvános telefon). Az 5-ös gombon található tapintható támpont segítségével könnyen tudnak tájékozódni a billentyűzeten. Fontos ismeret számukra, hogy a Braille-írással írt leveleket a posta ingyenesen kézbesíti, illetve hogy a helyi közlekedést ingyenesen, a távolságit pedig 90%-os kedvezménnyel vehetik igénybe. Természetesen ma már az internet segítsé-

gével elektronikus levelezésre is lehetőségük van, megfelelő számítástechnikai ismeret birtokában ők ugyanúgy küldhetnek e-maileket ismerőseiknek.

Segítségkérés, elutasítás

Vak gyermekek esetében kiemelten fontos feladat a segítségkérés különböző formáinak megismertetése és gyakorlása szituációs játékok, valamint valós élethelyzetek keretében, mert később is többször kerülhet olyan helyzetbe, amikor erre szüksége lehet.

Pár- és pályaválasztás

A pár- és pályaválasztással kapcsolatos irreális elképzelések elkerülése érdekében el kell érni, hogy saját, valós helyzetüket, lehetőségeiket helyesen mérjék fel. Ha képesek állapotukat objektíven mérlegelni, akkor elkerülhető, hogy esetleges kudarcaikat csupán sérülésükre vezessék vissza. A helyes önértékelés segít a konfliktusok kezelésében is. Esetlegesen kialakult félelmek mibenlétét és okát tisztázni kell, hiszen sokszor számunkra valóságos dolgok miatt alakulhat ki félelem a vak gyermekben.

A pályaválasztás területén a családi minta érvényesüléséről alig beszélhetünk. Az Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségi terület céljai között jelenjenek meg a vak ember számára elérhető lehetőségek, illetve a gyermek saját képességeit és lehetőségeit reálisan felmérve tervezze és alakítsa életpályáját.

Iskola és a család

A vak gyerekek iskolai nevelése csak a családi neveléssel szoros együttműködésben képzelhető el. A szülőkkel való folyamatos, több irányú kapcsolattartást az iskolai élet minden területén biztosítanunk kell.

Mindenképpen követendő elv, hogy mindenféle tevékenységbe vonjuk be a vak gyermeket, ahol erre lehetőség van, vagy a fantázia mozgósításával erre lehetőséget teremtünk.

Számos vak gyermek számára adaptált társasjáték ismert (Ki nevet a végén, malom, kártya sakk, csörgőlabda), amelyeket látó társaikkal együtt használhatnak. A személyiségfejlődés szempontjából a kortársi közeg mellett fontos legalább alkalmanként a sorstársi közösséggel való kapcsolattartás biztosítása.

Együttélés, szabályok, esélyegyenlőség

A vak gyermeket integráló iskola legyen tekintettel arra a tényre, hogy a súlyos fokban látássérült gyermekek jelentős hányada a speciális (szegregált) iskolában kezdi meg tanulmányait, ahol a létszámú osztályokra szocializálódnak. Ezért a hirtelen – sokszor háromszorosára – megnövekedett csoportlétszámhoz való alkalmazkodás speciális helyzetet teremt a vak gyermeknek, a pedagógusnak, illetve a már összeszokott közösségnek egyaránt.

Az emberről alkotott képzetek

A társas együttélésben a finom, de még jól látható megnyilatkozások, mint például az arckifejezés hangulati tükröződésének, a tekintet jellegének átélése a vak és aliglátó gyermekeknél hiányzik, pedig megkönnyítené tájékozódásukat emberi kapcsolataik alakításában. A kedv, a kedvtelenség, a fáradtság, esetleg rosszullet az arckifejezésben kevésbé palástolható el, mint a beszédbeli megnyilatkozásokban. A szociális létbe való bekapcsolódásukat mindez igen jelentékenyen befolyásolhatja, mindezek észlelése megkönnyíti, hiánya pedig nagymértékben megnehezíti helyes szociális magatartásuk kialakítását.

Emberi alkotások

A művészi alkotások világában, a képzőművészet területén a festészeti és grafikai alkotások élménye szükségképpen kiesik. A szobrászati alkotások közül a technikailag elérhető és letapogathatók többnyire csak részformáikban nyújthatnak benyomást, a fő élményt az egyes részek felismerése jelen-

ti, s az „egésznek” mint esztétikai élménynek az átéléséig a vak gyermek nem vagy csak igen nehezen juthat el. Az építőművészeti alkotások átélésében hiányzik a méretek, a távlati hatások, az arányok, s ezzel az összbenyomás harmóniájának élménye, még ha a formákról részérzékeltetéssel vagy makett segítségével sikerül is a vak tanulónak ismereteket szereznie.

A világról nyert benyomások – az akusztikai és szagérzetektől eltekintve – általában nélkülözik a látó ember világában oly spontán és természetes módon adódó és létrejövő benyomásokat. Mindehhez csatlakozik az a döntő körülmény, hogy sokszor a látó is csak rövid időre, alkalomszerűen szerezhet a tárgyi világról, természeti jelenségekről és emberi alkotásokról benyomásokat (például utazáskor), amelyek a vak számára teljességgel hozzáférhetetlenek, részben a látás hiánya miatt, részben gyakran a vakság következtében létrejövő mozgásbeli kötöttsége miatt elérhetetlenek. Ugyanakkor a zenei és irodalmi élmények hangsúlyozott szerepet kapnak a művészeti alkotások megélésében.

A média és az iskola

A látás hiányában a média hatása eltérhet az általánostól. Sokszor téves elképzelések alakulhatnak ki a gyermekekben. Ezért szükséges tisztázni, mit hogyan értelmeznek a reklámokból, filmekből, mi az, ami bennük szorongást, félelmet kelt. A vak gyermekek nevelésének, oktatásának a média és a világháló mindenképpen eszköze, mert Braille-nyomtatott anyagok hiányában sok információhoz csak ezeken keresztül férhetnek hozzá a „beszélő programok” segítségével. Beszélgetések során szükséges az új ismeretek pontosítása, hogy nehegy téves képzetek alakuljanak ki.

7. Tanulásszervezési formák

A többségi iskolába kerülő vak gyermekek egy része az otthoni környezetből közvetlenül érkezik az iskolába, néhányan a speciális óvoda után kezdenek látó közösségbe járni, illetve ma már egyre inkább nő a többségi óvodákból jelentkezők száma.

Akármilyen is a gyerekek „előélete”, az iskolai közeg, a látó gyermekközösséghez való alkalmazkodás, a rendszeres, kötöttebb életmód mindenképpen új, az eddigiektől eltérő követelményeket támaszt a súlyos fokban látássérült gyerekekkel szemben.

Röviden összefoglaljuk a legfontosabb „szabályokat”, a legjobban bevált módszereket az ismeretátadás, ellenőrzés, értékelés folyamatában.

Első lépésként igyekezzünk a látássérült gyermek számára a leginkább megfelelő helyet megtalálni az osztályteremben. A vele való egyeztetés során kiderül, esetleges látásmaradványának kihasználásához milyen fényviszonyok a legalkalmasabbak. Lehetséges, hogy szembetegsége miatt zavarja a túl erős, közvetlen fény, vagy éppen lényegesen javítja maradék látását. Ez a szempont határozhatja meg az ablaktól való távolságát, esetleg helyi megvilágítás (asztali lámpa) alkalmazását.

Az osztályteremben való elhelyezkedés másik szempontja lehet a lehető legjobb hallhatóság, ez elsősorban a tanári magyarázatra vonatkozik. Tehát soha ne ültessük a vak tanulót a csoport közepére vagy éppen a legutolsó sorba „ott nem zavarja senki” felkiáltással! Különösen nagy gondot okoz ez, ha magnófelvételt szeretne készíteni az órán. Biztosítanunk kell az óra közbeni társakkal való együttműködést, segítségnyújtást.

Az órán elhangzó információk követése és lejegyzése a következő kérdéskör. Alapvető szempont, amit minden osztályban szem előtt kell tartani: a táblára írt, az írásvetítőn, képernyőn megjelenő vizuális információk nem jutnak el a tanulóhoz, tehát valakinek – a tanárnak, diáktársnak – érthetően, követhető tempóban diktálnia kell. A látássérült gyermek órai jegyzetelése történhet Braille-formá-

ban Picht-gép használatával. Ezzel kapcsolatban gyakori panasz, hogy túl hangos, zavarja a többiek munkáját. A zajt enyhíteni lehet a gép alá helyezett szigetelő rétegekkel (gumi, filc stb.), alátétekkel.

A tanár engedélyével főként az idősebbek szívesen használnak diktafont, amiből otthon készítenek írásos jegyzeteket. Sokat segíthet a hatékonyságon, ha a tanár magyarázata közben gondol erre, és esetenként figyelmezteti a tanulót: most lényeges információ következik. A diktafon alkalmas arra is, hogy a házi feladatot valaki lediktálja vagy az idegen nyelv óra végén az új szavakat leírási mód szerint rámondja.

A számítógépet napi rutinnal használó gyerekek egyre többen jegyzetelnek, dolgoznak órán is az osztályban elhelyezett képernyőolvasó programmal ellátott számítógéppel vagy saját lappal. Ez a fajta munkamód óriási előrelépés, hisz itt a tanár a képernyőn folyamatosan nyomon követheti, ellenőrizheti a feladatok megoldását. Az órai együttműködés fontos kelléke a tankönyv használata. A tankönyvpiac rendkívüli választéka szinte megoldhatatlan problémát jelent a Braille-formátumba történő átirás terén. Ez a hiányosság is jól pótolható a számítógépre szkennelt tankönyv használatával.

Az órai munka másik fontos eleme a szemléltetés, bemutatás, kísérletezés. Az órán bemutatásra szánt eszközök, tárgyak, kísérleti anyagok csak úgy jelentenek valóságos információt a vak tanuló számára, ha közvetlenül megtapinthatja, megszagolhatja. Ez történhet az órát megelőző percekben, az óra folyamatában vagy akár egyéni korrepetáláson is. A speciális „vakos” taneszközökről, szemléltető eszközökről az Eszközök fejezetben szólnunk.

8. A tanulási folyamat keretében alkalmazott módszerek

A szociális, életviteli és környezeti kompetenciaterületen alkalmazott pedagógiai módszerek (személyközpontú, differenciáló, szenzitív pedagógia) nagyon kedvezőek a sajátos nevelési igényű gyermekek számára is.

A súlyos fokban látássérült gyermeknek a világ jelenségeivel, a társakkal kapcsolatos érzékenységének, érdeklődésének fenntartása nehezebben megvalósítható feladat. Az ő helyzetükben hatványozottan érvényesül a világ lehető legtöbb csatornán keresztüli megismerésének elve. Külön gondot kell fordítani arra, hogy minden ép érzékszerv részt vegyen a közvetlen tapasztalatszerzésben, és hogy ezek a valóságnak megfelelően rögzüljenek a gyermekben.

Együttműködő partnerek bevonása segítséget nyújthat a programcsomag megvalósításában a befogadó iskola pedagógusainak. Nemcsak a szakirányú végzettséggel rendelkező gyógypedagógus, hanem az integráció eddigi tapasztalatai alapján a szülőkkel való együttműködés is segíti a munkát az iskolai élet minden területén. A szülők többsége tájékozott a speciális technikák alkalmazásában, és szívesen vesznek részt bármely iskolán kívüli foglalkozás szervezésében is, hogy gyermekük is részese lehessen azoknak.

Nevelési eljárásainkat, módszereinket kitűzött nevelési céljaink elérése érdekében úgy kell megválasztanunk, hogy azokkal a tanulókat pozitív tevékenységre készítsük, illetve segítségükkel a negatív hatásokat kiküszöbölhessük.

Igazodnunk kell a tanulók életkori sajátosságaihoz, értelmi fejlettségükhöz, képességstruktúrájukhoz, fogyatékosági állapotukhoz.

A megválasztott módszer függ a nevelő személyiségétől, pedagógiai kulturáltságától, felkészültségétől, vezetői stílusától.

Meghatározó tényező továbbá maga a pedagógiai helyzet, annak tartalma, így minden nevelési szituáció más-más módszer (módszerkombináció) alkalmazásával oldható meg, a cél mindenkor a leghatékonyabb eredmény elérése.

Előfordulhat, hogy a gyermekek egyéni szükségletei olyan kis mértékben térnek el az átlagostól, hogy nincs szükség külön egyéni foglalkozások szervezésére. Ebben az esetben elegendő a differenciált vagy adaptív oktatás elveinek megfelelően eljárni. A tanórai szintű differenciálás lehetővé teszi, hogy a gyermekek közötti egyéni különbségek figyelembevételével határozzuk meg a tananyag feldolgozásának szintjét és annak módszereit.

A differenciált tanórai foglalkoztatást addig és olyan mértékben kell (és szabad) alkalmazni, amíg az adott gyermeknek szüksége van rá.

Az együttműködésen alapuló, kooperatív tanulási technikák nagy segítséget jelenthetnek a vak gyermekek számára bizonyos tevékenységek elvégzésében. Ehhez a pedagógusnak is, a gyermekeknek is jól kell ismerniük egymást és önmagukat, hogy a feladatok megosztása, az egyéni feladat, részfeladat vállalása a tevékenység eredményességéhez vezessen.

Megvalósítása nagycsoportos, kiscsoportos és párban végzett munka keretében is lehetséges. A párban végzett munka a vak gyermekkel együtt dolgozó egészséges gyermekekre is terhet ró, ezért kezdetben csak önkéntesség alapján érdemes párokat létrehozni. Nagyobb csoportokban végzett munkánál gyakran előfordul, hogy a vak gyerekek csendben elüldögélnek, motiválatlanok lesznek, egyre jobban visszahúzódnak. Körültekintést és szakértelmet igényel érdeklődésük folyamatos ébrentartása és a közös munkába való bevonásuk. A kiscsoportos tevékenység a legalkalmasabb tanulásszervezési forma a látássérült gyermekek számára, így lehet legjobban építeni az ő képességeikre is, és kisebb csoportban van elegendő idő és türelem a lassúbb munkatempójú gyermekek megnyilvánulásainak kiváráására is.

8.1 A tanítási-tanulási folyamat során az ismeretek átadása, elsajátítása során alkalmazott módszerek látássérültek esetében

- Párban végzett tevékenységek (a párok gyakori cseréjével)
- Csoportmunka (kis- és nagyobb csoportokban)
- Projektszervezés
- Vita
- Beszélgetés
- Szabályjátékok
- Szituációs játékok
- Dramatizálás, dramatikus játékok
- Érzékelő játékok
- Riportkészítés

Legfőbb cél, hogy olyan módszereket és eljárásokat alkalmazzunk, ahol a vak tanuló is egyenrangúnak érezheti magát, ahol legkevésbé másokra utalt, ahol nem érzi magát kirekesztettnek sem az órai munkából, sem a közösségből.

A vizualitást igénylő módszereket sem kell teljes mértékben kihagyni, csupán módosítani, adaptálni kell azokat az adott nevelési szituációnak megfelelően.

A különböző anyagok tulajdonságainak, alakíthatóságuknak megismertetése az ép érzékszervek segítségével lényeges feladat a vak gyermekek esetében is. A látást igénylő tevékenységek – festés, rajz – felválthatók más jellegű alkotó feladatokkal, amelyekben a vak és az aliglátó gyermek is a többiekkel egyenértékű munkát végezhet. A hagyományos rajz és technika eszközrendszere helyettesíthető különböző speciális eszközökkel (pl. levegőre száradó és hőre domborodó festék, puffadó toll), amelyek segítségével az ábrák tapintható formában jelennek meg.

Filmelemzést helyettesíteni lehet zenehallgatással, illetve az osztályközösség és a pedagógus számára is tanulságos lehet, ha megismerik a vak tanuló szemszögéből készült értelmezést is, hiszen látássérültek is járnak moziba, színházba, néznek tévét stb.

Mindezeken túl mindig szem előtt kell tartani az „éppen szükséges, de még elégséges” segítségnyújtás elvét. Inkább a feladatok önálló végzéséhez szükséges feltételeket kell megteremteni, és a pedagógusnak csak irányítói szerepet kell vállalnia.

8.2 A személyiségfejlesztésbe bevont nevelési módszerek

- A meggyőzés, tudatosítás módszerei:
  - Előadás, beszélgetés, vita, minta, példa adása, példakövetés, bírálat, önbírálat
- A tevékenység megszervezésének módszerei:
  - Követelés, megbízás, ellenőrzés, értékelés, játékos módszerek, gyakorlás
- A magatartásra ható módszerek:
  - Ösztönző módszerek: ígéret, helyeslés, biztatás, elismerés (osztályozás, dicséret, jutalmazás)
  - Kényszerítő módszerek: felszólítás, követelés, parancs, büntetés
  - Gátlást kiváltó módszerek: felügyelet, ellenőrzés, figyelmeztetés, intés, elmarasztalás

9. A befogadó pedagógustól és a tanulócsoport nem sérült tagjaitól elvárható magatartásformák

A szociális, életviteli és környezeti kompetenciák fejlesztésében fókuszba emelt attitűdök közül hangsúlyossá válik a tolerancia és az önbizalom fejlesztése. Tolerancia egyrészt a befogadó közösség részéről, de legalább ennyire fontos a vak gyerek társaival szembeni beállítódásának formálása. A kialakítandó készségek közül a kommunikáció fejlesztése, a verbalizmus kialakulásának megelőzése kiemelt feladat, mert ha ez a készség megfelelő szintű, akkor kevesebb a bizonytalanság a vak gyermek életében.

Több figyelmet kell fordítani a konfliktuskezelés, a figyelemösszpontosítás, a többszempontú megközelítés, a kreativitás, a játékra és örömeire való képesség fejlesztésére. A vak gyermek figyelmé – a látás hiányában – nehezebben kelthető fel, és fenntartása is többletfeladatot jelent a pedagógus számára. Ha sérülése miatt kirekesztődik bizonyos helyzetekből, érdektelenné válhat, kreativitása nem fejlődik, a problémák megoldásában másoktól várja a segítséget saját erőinek, lehetőségeinek aktivizálása helyett.

A vak gyerekek látókkal való együttnevelésének, csoportba illeszkedésének kulcsszereplője az osztályfőnök, különösen vonatkozik ez a felső tagozatosokra, középiskolásokra.

A sok szaktanár között általában az osztályfőnök személye jelenti a biztos állandó pontot a gyerek és a szülők számára is. Rendkívül fontos, hogy a látássérült gyermekkel már az osztályba kerülés előtt sokoldalúan megismerkedjen. A szülőkkel történő megbeszélések során információkat szerezhet a gyermek vizuális és egyéb képességeiről, adottságairól, eddigi tanulmányairól, a fejlődéséről. Képet kaphat a család belső életéről, nehézségeikről, illetve arról az együttműködési készségről, ami nélkül az integráció biztosan sikertelen.

Ideális esetben az osztályban tanító tanárok mindegyike felvilágosítást kap a sérült gyermek állapotáról, sajátos szükségleteiről, a segítségnyújtás módjáról, az óravezetés, a szemléltetés, az ellenőrzés, értékelés lehetséges módszereiről. Már ebben az előkészítő szakaszban is sokat segíthet személyes tanácsaival a gyógypedagógus utazótanár. Közvetítésével látássérültekről szóló ismeretterjesztő kiadványok, filmek juthatnak el a befogadó iskolákba.

A speciális iskola pedig hospitálási lehetőséggel, tanfolyamokkal, továbbképzésekkel várja az érdeklődő pedagógusokat.

Igen fontos, hogy az osztályvezető tanár szoros, személyes kapcsolatot alakítson ki a vak tanulóval, aki így őszintén feltárhatja előzetes félelmeit, fizikai és szociális akadályozottságát, önállóságának határait. Ugyanezzel a nyíltsággal kell az osztály többi tanulójával is megértetni a lehetséges problémákat. Együtt kell tisztázni, hogy a vak osztálytárs miben szorul külön segítségre, és hogy ennek mi a helyes módja. Az ő dependens, a segítséget kierőszakoló magatartása épp úgy okozhat beilleszkedési zavarokat, mint a társak közömbös, elkerülő magatartása vagy éppen a túlzott, erőszakos, szinte megálázó segíteni akarása. Az egyensúlyt igen nehéz megtalálni. Talán a legfontosabb ezeknek a konfliktusoknak a megoldásában és megelőzésében az őszinte, álszentségtől mentes, ugyanakkor szeretetteljes, elfogadó légkörű beszélgetés. Könnyebben talál barátokra, a csoport elfogadására az a sérült, aki tudatosan törekszik arra, hogy a lehető legkevesebb segítségre szoruljon, s csak a legszükségesebb helyzetekben vegye igénybe társait. Fontos, hogy pontosan és udvariasan ki tudja fejezni ezt az igényét, s alkalomadtán bántó él nélkül vissza is tudja utasítani azt.

Ezek egy részét nem lehet vizualitás nélkül elsajátítani, de megtanulható, hogy beszélgetés közben a partner felé fordítsák arcukat, hogy fejüket felemelve egyenes tartással álljanak a beszélgetővel szemben. Az esetleges furcsa, néha rossz benyomást keltő sztereotip mozgásokról, mozdulatokról, amelyek a kisgyermekkor során rögzültek, le lehet szokni.

A látó közösség akkor válik valóban befogadóvá, ha a gyermekek és felnőttek egyaránt megértik, hogy vaknak lenni nem sajnálatra, szánalomra méltó, de rendkívül kiszolgáltatott helyzet, nemcsak fizikálisan, hanem szociálisan is. Vizualitás hiányában igen nehéz kapcsolatot kezdeményezni. Kontaktus csak azzal alakul ki, aki előre köszön, aki néven szólít: „Szervusz, Éva, Kati néni vagyok, segítsek megkeresni a kémiaórára?”

A befogadó közösség minden tagjának meg kell érteni a szabályt, hogy a látás előnyével, a látássérült bizalmával visszaélni megengedhetetlen. Mindannyiunk legfőbb célja, hogy a látássérült gyermek látókkal való együttnevelése egyik fél számára se jelentsen hátrányt, zavart, a közösségben magányt, kirekesztettséget. Ennek érdekében folyamatosan törekedni kell arra, hogy a sérült gyermek minél erősebb szálakkal kapcsolódjon az osztály, az iskola közösségéhez. Minél aktívabban, önállóbban és sokoldalúbban vegyen részt a kortársi közösség minden programjában, beleértve a tanulmányi versenyeket, szerepléseket, kirándulásokat és táborokat.

10. Eszközök

Speciális taneszközöket (pl. abakusz, mértani testek stb.) a Vakok Általános Iskolájának tanszerkészítő műhelye gyárt, és Módszertani Központja kölcsönöz.

Az iskola nyomdája ma már a pontírástól könyveket számítógép segítségével készíti, ehhez Braille-nyomtató csatlakozik. A tankönyveket többek között innen lehet kölcsönözni, illetve a Módszertani Intézmény nyújt segítséget az átírásban.

Pontírást formátumban természetesen nem csupán tankönyvek állnak a vak tanulók rendelkezésére, hanem szépirodalmi művek is, amelyek az Iskola illetve a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége Braille-könyvtárából kölcsönözhetőek.

Ezenkívül irodalmi művek hangzó formátumban is elérhetőek, a Szövetség Hangos Könyvtárából lehet kölcsönözni, illetve a Módszertani Intézmény segítségével a tanulók megkaphatják azokat CD-n, digitális formátumban is.

Középiskolás vak gyerekek esetében legcélszerűbb a digitális ismerethordozók használata, amelyek megkönnyítik nem csupán a tanulót, de a szülőket, pedagógusok munkáját is.

Természetesen a „papírmunkák” nem válhatnak ki minden esetben, ez nem is célunk. Viszont náluk remekül alkalmazhatók a lefűzhető papírok, dossziék, kapcsos könyvek, hiszen Braille-írógép használatkor ők eleve A/4-es lapokra írnak.

10.1 Képernyőolvasó-programok a számítógépek használatához

- A Wintalker és a Jaws programok segítségével a Windows-rendszert is használni tudják a vak gyermekek, illetve az internet is elérhetővé vált számukra.
- A Braille-kijelző sok gyerek számára alkalmasabb a számítógép használata során, bár ez nagyon költséges.
- Pályázatok nyújtotta anyagi támogatások segítségével sok tanuló rendelkezik már lappal is.

10.2 Speciális „vakos” eszközök (a Módszertani Intézménytől jelenleg kölcsönözhetőek)

- Betűkirakó
- Picht-gép
- Braille-írógép
- Pontozó
- Braille-tábla
- Abakusz
- Vonalzó
- Dobókocka
- Braille-tanóra
- Mágnes tábla
- Számegyenes
- Rajztábla
- Földgömb
- Magyarország közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Észak-Amerika közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Dél-Amerika közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Afrika közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Ausztrália, Óceánia közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Európa közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Ázsia közigazgatási térképe és domborzati térképe
- Csillagászati domború modellek

10.3 Egyéb eszközök

Az életviteli és környezeti kompetenciaterület tartalmi feldolgozása során nagyon gyakran kerülnek a gyerekek kapcsolatba természetes és mesterséges anyagokkal, azok megmunkálásával, alakításával. Általános szempontként kell hangsúlyoznunk, hogy a rajzolós, festéses technikákat célszerű kiváltani gyurmázással, ragasztással, papírtépéssel vagy hajtogatással. Az agyagozás, szövés, fonás viszont némi segítséggel ugyanúgy kivitelezhető számukra is.

Alapvető feltétel az iskolákban az akadálymentes tantermek biztosítása, a biztonságos környezet kialakítása. Amennyiben található tankönyv a befogadó intézményben, úgy ennek a helyiségnek a biztonságossága kiemelt szerepet kap. Itt elsősorban nem speciális eszközök beszerzését javasoljuk, hanem a mindennapi eszközök módosítását, adaptálását, minimális átalakítását (legfőképpen tapintható jelölések használatával), ami lehetővé teszi a látássérült tanuló számára is az órán való aktív részvételt.

11. Értékelés

A szociális, életviteli és környezeti kompetenciaterületen belül nehezen megfogható készség- és képességegyüttesekről, attitűdökről van szó, amelyeket értékeléskor kevésbé előnyös számszerűsíteni. A szöveges értékeléssel, a tanulói értékeléssel eleve elkerülhető a skatulyázás, szimpátia stb. befolyása. Az értékelés a toleráns, elfogadó magatartás gyakorlásának, szemléltetésének egyik módja lehet, amely árnyalt megközelítéseket, segítő célzatú véleménynyilvánítást követel meg a tanártól. Lényege, hogy az értékelés legyen mindig a további lehetőségek kifejezése, ami motivál, és nem visszahúz.

Általános elvnek kell tekintenünk, hogy a látássérült gyermek teljesítményeit ugyanolyan mércével mérjük és értékeljük, mint társaiét. Lehet bizonyos feladatok, anyagrészek alól felmentést adni, de ezt előre tisztázni kell. Senkinek nem teszünk jót, legkevésbé a sérült tanítványunknak az igazságtalan „kegyelemjegyekkel”, minősítésekkel.

Gyakran jelent problémát a tanárok számára az ellenőrzés. Legfontosabb szempontnak azt tartjuk, hogy a vak gyermek tudását ugyanolyan rendszerességgel és igényességgel kell ellenőrizni, mint látó társaikét.

Történhet ez gyakoribb feleltetéssel, írásban (Braille), az elkészített dolgozat felolvasásával. A legfontosabb témazáró dolgozatok „átírására” igénybe vehető az utazótanárok segítsége is, ez postán keresztül is megoldható. Egyre gyakrabban használnak tesztformájú felméréseket. Ezt esetenként úgy oldják meg, hogy a többiekkel egy időben külön diktálja a tanár, és a tanuló csak a válaszokat írja le. Előfordul, hogy kazettára előre felveszik a feladatokat, amit fülhallgatóval hallgat és old meg a tanuló, majd felolvassa válaszait. Leggyakrabban az óra végén a közös ellenőrzés során vagy az órát követően szóban oldják meg a dolgozatokat.

Óráról órára folyamatosan ellenőrzünk, értékelünk. A látássérült gyermek folyamatosan visszajelzést kap aktuális teljesítményéről dicséret, megerősítés vagy jóindulatú elmarasztalás formájában.

Első osztálytól kezdve a szóbeli és az írásbeli ellenőrzés egyenlő súllyal vesz részt a tanítás folyamán.

Az írásbeli munkák (témazáró dolgozat, feladatlap, félévi, év végi felmérő) esetében a tanulók munkáját minden esetben írásban értékeljük

- megjegyzésekkel;
- javaslatokkal;
- kiegészítésekkel;
- százalékos értékeléssel.

Szóbeli értékelésnél is fontos, hogy az egyéni fejlődés szempontjait kövessük. Mindig az egyéni képességekhez mért teljesítményt mérjük. Az értékelésnek a pozitív megerősítést kell előnyben részesítenie a hiányosságok megbeszélése mellett.

11.1 Az iskolai mérés, értékelés sajátosságai

A teljesítmény, a magatartás, a szorgalom értékelése mindennapi velejárója az iskolai munkának. A megállapított félévi és év végi érdemjegyek (vagy értékelések) a legfontosabbak, hiszen a diák jövőjéről hozhatnak döntést.

A súlyos fokban látássérült tanulók számonkérése, teljesítményük mérése, értékelése differenciáltan viszonyuljon képességeikhez, fejlődésük üteméhez és lehetőségeikhez. Érvényesüljön a méltányosság: a közel azonos eredmények elérése, a követelmények teljesítése érdekében igazodni kell eltérő tanulási módjukhoz. Természetesen mindig a helyi tantervi követelmények, a helyi gyakorlat értelemszerű korrekciója alapján, az előzőek figyelembevételével történjen az értékelés szempontjainak és módjának meghatározása.

A pedagógus – a pedagógiai programmal összhangban – egyedi értékelési, mérési módszereket alkalmazhat.

Fontos, hogy a vak vagy aliglátó tanuló is tudja, hogy melyek a beszámoltatás, a számonkérés formái és követelményei. Ismerje a tanulás, a magatartás, a szorgalom értékelésének szempontjait, módjait, alkalmait, és legyen tisztában azzal, hogy mit várnak el tőle, és milyen követelményeket kell teljesítenie.

Az 1–6. évfolyamokon a félévi és év végi osztályozás helyett más, sajátos értékelési, minősítési módokat, jelöléseket is előírhat a pedagógiai program a súlyos látássérült gyermekek esetében. Élni lehet a szöveges, a százalékban kifejezett stb. minősítéssel is. Ha a követelmények teljesítésére a helyi tanterv egy évnél hosszabb időt jelöl meg, a félévi minősítést a megnövelt idő felénél, az év végét pedig a teljes tanítási idő végénél kell megállapítani.

11.2 Értékelés, minősítés felmentés, mentesítés esetén

Amennyiben a súlyos fokban látássérült tanuló eredményes előrehaladása érdekében felmentéssel vagy mentesítéssel él, a következők érvényesek:

- Ha a vak gyermek számára a szakértői vélemény alapján egyéni továbbhaladást engedélyeztek, illetve ha mentesítették az értékelés, minősítés alól, akkor meg kell határozni számára, hogy milyen követelményeket kell teljesítenie, és mikorra kell utolérnie társait.
- Amennyiben a vak tanulót kérelmére mentesítették egyes tantárgyak, tananyagrészek tanulása vagy minősítése, értékelése alól, akkor nem kell értékelnünk őt. (Ugyanez kiterjedhet az alapműveltségi és az érettségi vizsgára is a helyi vizsgaszabályzatban meghatározott módon.)
- Ha a súlyos látássérült tanulót kérelmére mentesítették a készsége tárgyak tanulása alól, akkor tudásáról nem kell számot adnia.
- Ha a vak tanulót kérelmére felmentették valamely tárgyból a kötelező tanórai részvétel alól, osztályozóvizsgát kell tennie belőle.
- Ha a szülő kérésére, a szakértői vélemény alapján a gyermek magántanuló, akkor felmentést kap a tanórák látogatása alól (tudásáról osztályozóvizsgán kell számot adnia abban az iskolában, amely befogadta; a magatartását, a szorgalmát nem kell értékelni).
- A magántanuló vak gyermek is felmenthető egyes tantárgyak, tananyagrészek tanulása alól, továbbá mentesülhet a készsége tárgyak tanulása alól is, illetve mentesülhet egyes tantárgyak értékelése, minősítése alól is a jogszabályban előírt módon.

11.3 Típusértékelés

A szociális, életviteli és környezeti kompetenciaterület értékeléséhez segítséget szeretnénk nyújtani a következő típusértékelés bemutatásával. Ez az értékelés, jellemzés igen fontos önmagunk, a gyermek és a szülő számára egyaránt, mert egy általános, jellemző képet ad a tanulóról.

A típusértékelő lapon a négy kategóriából a gyermekre jellemző részt a pedagógusnak alá kell húznia, vagy külön lapon összegeznie a kategóriának megfelelő jellemzőket az adott gyermekre vonatkozóan.

Tájékozódás térben:

- Testsémáját kiválóan ismeri, a téri irányokat a gyakorlatban kiválóan alkalmazza.
- Testsémáját jól ismeri, a téri irányokat a gyakorlatban általában helyesen alkalmazza.
- Testsémájában, téri irányok alkalmazásában bizonytalan.
- Testsémájának ismerete nem alakult ki, fejlesztésre szorul. A téri irányok alkalmazására nem képes.

Személyére vonatkozó adatok, információk:

- Pontosan ismeri és megnevezi az alábbi személyes adatokat: személynév, családtagok, lakóhely.
- Pontatlanul ismeri az alábbi személyes adatokat: személynév, családtagok, lakóhely.
- Hiányosan ismeri az alábbi személyes adatokat: személynév, családtagok, lakóhely.

Az emberi test, higiénia:

- Ismeri az emberi test felépítését, működését az évfolyam osztályfokának megfelelően. Érti az egészségmegőrzés fogalmát. Törekszik az egészséges életmódra. Betartja a testi higiéniaira vonatkozó szabályokat (különös tekintettel a szemre).
- Hiányosan ismeri az emberi test felépítését, működését az évfolyam osztályfokának megfelelően. Érti az egészségmegőrzés fogalmát. Törekszik az egészséges életmódra. Betartja a testi higiéniaira vonatkozó szabályokat (különös tekintettel a szemre).
- Nincs tisztában az emberi test felépítésével, működésével.

Tájékozottság a társadalmi környezetben:

- Bőséges információval rendelkezik az őt körülvevő társadalmi környezetről.
- Korának megfelelő információval rendelkezik az őt körülvevő társadalmi környezetről.
- Kevés információval rendelkezik az őt körülvevő társadalmi környezetről. Rendszeres foglalkozást igényel.
- Minimális információval rendelkezik az őt körülvevő társadalmi környezetről. Rendszeres foglalkozást igényel.

Tájékozódás természeti környezetben:

- Bőséges információval rendelkezik az őt körülvevő természeti környezetről.
- Korának megfelelő információval rendelkezik az őt körülvevő természeti környezetről.
- Kevés információval rendelkezik az őt körülvevő természeti környezetről.
- Minimális információval rendelkezik az őt körülvevő természeti környezetről.

Manipuláció – eszközhasználat:

- Az órán használatos speciális eszközöket önállóan és rendeltetésszerűen használja.
- Az órán használatos speciális eszközöket önállóan és általában rendeltetésszerűen használja.
- Az órán használatos speciális eszközök használata bizonytalan, rendszeres gyakorlásra van szüksége.
- Az órán használatos speciális eszközök használata bizonytalan, állandó megsegítést igényel.

Önálló ismeretgyűjtés, tapasztalatszerzés:

- Aktívan érdeklődik környezete iránt. Elméleti és gyakorlati területen önállóan gyűjt tapasztalatot. Ismeretei gyarapítására igénybe veszi a média nyújtotta lehetőségeket is.
- Aktívan érdeklődik környezete iránt. Alkalmanként önállóan bővíti ismereteit érdeklődési körének megfelelően.
- Közvetlen környezetének általában passzív szemlélője. Segítséggel gyűjt ismereteket.
- Közvetlen környezetének passzív résztvevője. Önálló ismeretszerzésre nincs igénye.

A tanulást segítő funkciók fejlettsége:

- Szerzett ismeretei alapján képes önállóan elvonatkoztatni, következtetni, differenciálni. A tananyag rendszerezésére önállóan képes. Összefüggően ad számot egy adott témáról.
- Szerzett ismeretei alapján képes önállóan elvonatkoztatni, következtetni, differenciálni. A tananyag rendszerezésére általában képes. Kevés hibával ad számot egy adott témáról.

- A szerzett ismeretek feldolgozásához segítséget igényel. A tananyag rendszerezéséhez tanári irányítás szükséges. Adott témáról összefüggően számot adni általában nem tud.
- A szerzett ismeretek feldolgozása, rendszerezése még állandó tanári segítség mellett sem mindig sikeres. Adott témáról összefüggően számot adni nem tud.
- Az adott osztályfokon tanult matematikai jelek felismerésében bizonytalan, tanári segítséggel végez műveleteket.
- Az adott osztályfokon tanult matematikai jelek felismerése nehézségekbe ütközik, alkalmazásuk nem adekvát. Önálló műveletvégzésre nem képes.

Szöveges feladatok értelmezése:

- Szöveges feladatokat helyesen értelmez, a megfelelő számolási módot kiválasztja, adekvát szöveges választ ad.
- Szöveges feladatokat általában jól értelmez, a megfelelő számolási módot rendszerint jól kiválasztja, adekvát szöveges választ ad.
- Szöveges feladatok önálló értelmezését nem képes megoldani. Csak rávezetéssel találja meg a helyes számolási módot – esetleg analógiák segítségével. Szöveges válasza gyakran inadekvát.
- Szöveges feladatot még rávezetéssel sem képes értelmezni.

Tankönyv, munkafüzet, felmérők használata:

- A tankönyv, munkafüzet rendszerét érti, azokat helyesen, gyors ütemben használja.
- A tankönyv, munkafüzet rendszerét érti, azokat általában helyesen, megfelelő tempóban használja.
- A tankönyv, munkafüzet rendszerét segítséggel érti meg, helyes használatukat gyakorolni kell.
- Atankönyvet, munkafüzetet nem vagy ritkán érti meg, helyes és elfogadható tempójú használatát állandóan gyakorolnia kell.

Tevékenységeinek, írásbeli munkáinak rendezettsége:

- Rendszerető, írásbeli munkái formailag kifogástalanok.
- Rendszerető, írásbeli munkái formailag pontosak, rendezettek, kevés hibát vét.
- Törekszik a rendre, írásbeli munkái formailag rendetlenek.
- Nem képes rendet tartani, írásbeli munkái formailag nem elfogadhatóak.

11.4 Az egyéniesített megsegítés tanulásszervezési következményei

Bár a súlyos fokban látássérült tanulók sikeres továbbhaladásuk érdekében fogyatékoságuk miatt élhetnek felmentéssel, mentesítéssel, azonban ezek helyett a segítségükre más jogszabályi lehetőségek is adottak.

- Álljanak rendelkezésükre a felkészülésükhöz elengedhetetlenül szükséges tankönyvek, szótárak pontírásos változatban is! Biztosítsuk hangoskönyvek vagy digitális információhordozók használatát!
- Írásbeli beszámoltatásnál vagy vizsgákon (javító, különbözeti, osztályozó, felvételi, alapműveltségi vagy érettségi vizsgákon), országos értékelések alkalmával legyen meg számukra a feladatlapok pontírásos vagy digitális változata!
- A feladatmegoldásokhoz a vizsgáikon is több időt kapjanak, és használhassák a speciális segédeszközeiket!
- Arra is van mód, hogy írásbeli beszámolás helyett szóban feleljenek (vagy fordítva). (Az előzőek középiskolásokra is érvényesek, tehát valamennyi vizsgafajtára vonatkozhatnak.)

- Középiskolában lehetőség van egyes vizsgatárgyak helyett egy másik megválasztására is. Tanulásszervezéskor a következőket kell figyelembe venni:
  - A pedagógus a tananyagot módosíthatja, bizonyos tananyagrészeket kihagyhat.
  - A tananyagban való haladás a pedagógus felelőssége.
  - Az utazótanárnak nem feladata az értékelés, de a pedagógus konzultálhat vele.

11.5 Ajánlás súlyos fokban látássérült (aliglátó, vak) diákok érettségi vizsgájának lebonyolításához

Általános alapelvek

- A látássérült vizsgázó speciális igényei az érettségi vizsgán is szakvéleménye szerint vehetők figyelembe. A szakvélemény alapján az igazgató mentesítheti a vizsgázót bizonyos tantárgyak vagy tantárgyi részek alól, illetve alternatív tárgyat ajánlhat a vizsgázó számára. [Kt. 30. § (9) bekezdés, vonatkozik az 1.2. és 1.3. pontokra is.]
- A vizsgázó kérésére – az igazgató engedélye alapján – az írásbeli vizsga ideje tantárgyanként egy órával megnövelhető, valamint a szóbeli vizsgára való felkészülés ideje 20 perccel meghosszabbítható.
- Az írásbeli vizsga szóbelire váltását, illetve a szóbeli vizsga írásban történő letételét az igazgató engedélyezheti. Erről a 100/1997-es kormányrendelet 37. §-a rendelkezik.
- Az írásbeli és szóbeli feladatok között egyaránt előfordulhat olyan, amely látás nélkül nem értelmezhető. Ezek kihagyásáról az igazgató dönthet a szaktanár segítségével. A döntést jegyzőkönyvezni kell, és az érettségi szoftverben a megfelelő módon adminisztrálni.
- Lehetővé kell tenni, hogy a vizsgázó az iskolai tanulmányai során alkalmazott speciális segédeszközöket a vizsgán is használhassa. (Gyengénlátók eszközei: látásteljesítményt javító eszközök, olvasótelevízió, távcsőszemüveg, nagyító, lupék, teleszkópok, távcsövek, speciális vonalzó, szögmérő, speciális írólap, hordozható számítógép, CD-formátumú szótárak, kézikönyvek, szöveggyűjtemények, beszélő zsebszámológép, diktafon stb. Vakok speciális eszközei: pontírógép, saját számítógép Braille-kijelzővel vagy képernyőolvasó programmal, CD-formátumú szótárak, kézikönyvek, szöveggyűjtemények, beszélő zsebszámológép, diktafon stb.)
- Biztosítani kell a vizsgázó számára a szükséges megvilágítást: több vagy kevesebb fényt, helyi megvilágítást, árnyékolást.
- Ha az írásbeli feladatokat a vizsgázó hangzó formátumban igényli, fülhallgatót vagy külön terem és felügyelőtanárt kell a számára biztosítani.
- A szóbeli feladatok, tételek igény szerint álljanak rendelkezésre nagyított (síkírás), hangzó, digitálisan olvasható, illetve pontírásos formában.
- Személyi segítő biztosítható a szóbeli vizsga lebonyolításához. A feladatok megoldása során a segítő szóbeli tájékoztatást adhat a vizsgázónak (pl. képleírás, szövegfelolvasás, szótár, logaritmustáblázat), esetenként a vizsgázó diktálását lejegyezheti.

Az írásbeli feladatok adaptációja

A látássérült diákok előzetes igénybejelentése alapján az alábbi formátumok készülhetnek el, az OKÉV által alkalmazott szakemberek segítségével:

- Síkírásos formátum az aliglátó tanulók számára
Meghatározható szempontok: betűméret, betűtípus, betűvastagság, sorköz, helyigény a beírandó válaszokhoz, egyebek.
- Számítógépes formátum az aliglátó tanulók számára

A feladatokat a vizsgázó számítógépes adathordozón kapja meg az igénybejelentő lapon jelzett egyéni igényeinek megfelelő adaptációval. Meghatározható szempontok: betűméret, betűtípus, betűvastagság, sorköz, helyigény a beírandó válaszokhoz, alak-háttér színe.

- Számítógépes formátum képernyőolvasó-program segítségével
Az adaptáláshoz a felhasználó diáknak az igénybejelentő lapon meg kell jelölnie operációs rendszerét és képernyőolvasójának típusát.
- Pontírásos nyomtatott formátum
A vizsgázó megoldásait kijelölt szakértők fordítják és hitelesítik.
- Hangzó formátum (kazetta/CD)

12. Felhasznált irodalom

Dércziné Somogyi Veronika – Kuminka Györgyné (szerk.): *Vak gyermek az iskolában. Módszertani útmutató súlyosan látássérült tanulókat integráltan nevelő pedagógusok számára.* Budapest, 2001. 3–8.

Dr. Pálhegyi Ferenc: A látás nélkül meghódított világ. In: Illyés Gyuláné (szerk.): *Gyógypedagógiai pszichológia.* Akadémia Kiadó, Budapest, 1968.

Somorjai Ágnes: *Súlyos fokban látássérültek integrált oktatásának helyzete.* Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem, 2005. 12–19.

Vakok Óvodája, Általános Iskolája, Speciális Szakiskolája, Diákotthona, Gyermekotthona és Pedagógiai Szakszolgálat Pedagógiai Programja

